

NADBISKUP BARTOLOMEO ZABARELLA (1400. – 1445.):
Crkvena karijera između Padove, Rima, Splita i Firenze

Jadranka Neralić

UDK:27-722.52Zabarella, B
Izvorni znanstveni rad
Jadranka Neralić
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Biografija Bartolomea Zabarelle slična je biografijama mnogih njegovih vršnjaka iz uglednih padovanskih obitelji. Kao nećak utjecajnoga kardinala i uglednoga profesora na drugome najstarijemu talijanskom Sveučilištu, od rane je mladosti uključen u važna društvena i politička događanja svoga rodnoga grada. Nakon završenoga studija prava, poput mnogih svojih vršnjaka pripremao se za crkvenu karijeru. Poticaji za odlazak u Rim došli su pred kraj pontifikata pape Martina V., iz rimske plemićke obitelji Colonna. Međutim, vrhunac karijere dostigao je obavljajući razne kurijalne službe tijekom pontifikata Eugena IV., Mlečanina Gabriela Condulmera. Novopronađeni i neobjavljeni izvori iz nekoliko serija registara Vatikanskoga tajnog arhiva, međusobno isprepleteni s objavljenim dokumentima iz padovanskoga kruga, osvjetljavaju neke ključne trenutke ove uspješne kurijalne karijere između Rima i Firenze, a ukazuju i na rijetke i sporadične veze sa Splitom.

Ako je suditi prema suvremenim zapisima kroničara Ulricha Richentalala iz Konstanza (1381. – 1437.),¹ događanjima na velikome saboru nazočilo je čak 72.460 sudionika. U radovima saborskih sekcija i komisija tijekom njegova četverogodišnjega trajanja, izravno je i neizravno bilo uključeno gotovo 18.000

¹ *Chronik des Konstanzer Konzils 1414-1418 von Ulrich Richental* (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen 41). Eingeleitet und herausgegeben von Thomas Martin Buck, Ostfildern 2010, 207. C. Bianca, »Il Concilio di Costanza come centro di produzione manoscritta degli umanisti«, u: *Das Konstanzer Konzil als europäisches Ereignis. Begegnungen, Medien und Rituale*. Herausgegeben von Gabriela Signori – Birgit Studdt, Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag, 2014., 380.

predstavnik: pored 29 kardinala, 3 patrijarha, 33 nadbiskupa i 150 biskupa, zabilježen je i velik broj njihovih tajnika i suradnika, najviših predstavnika različitih redovničkih zajednica i Sveučilišta.² Saboru je nazočio i ugledni kanonski pravnik Francesco Zabarella (1360. – 26. rujna 1417.).³ Nakon dugogodišnje karijere profesora na Sveučilištima u Firenci i Padovi, ostvario je i uspješnu karijeru u crkvenoj hijerarhiji. Prvu je visoku nadarbinu ostvario 1410. godine imenovanjem za firentinskog biskupa,⁴ a samo godinu poslije⁵ papa Ivan XXIII. (Baltassare Cossa) iz pizanske obiteljencije, imenovao ga je kardinalom đakonom rimske crkve Svetih Kuzme i Damjana. Svojim je ugledom i utjecajem, ali i zapaženim obraćanjima, govorima i propovijedima, dao važan doprinos uspješnom završetku sabora i okončanju velikoga crkvenoga raskola koji je trajao još od 1378. godine.⁶ Djelom *De scismate*, koje je napisao između 1403. i 1408. godine, dakle čitavo desetljeće prije sazivanja Sabora i početka prvih saborskih zasjedanja, dao je pravne smjernice koje su trebale dovesti do okončanja raskola. Fenomen podijeljene Crkve obilježio je njegov život od rane mladosti, kada je kao osamnaesto-

² G. Ortalli, »Gregorio XII«, u: *I Papi da Pietro a Francesco*. vol. II. Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2014., 592.

³ Kardinal Francesco Zabarella jedan je od vodećih protagonista crkvene i političke povijesti na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće. Kao profesor kanonskoga prava u službi obitelji Carrara, za svoj je rodni grad između 1398. i 1404. godine obavio važne diplomatske misije u Rimu i Parizu kako bi zatražio pomoć i podršku protiv mletačke ekspanzionističke politike. Godine 1405. vodio je i pregovore koji su završili predajom Padove pod mletačku vlast. Upravo su ove misije, imenovanja biskupom Firence i kardinalom, znatno doprinijeli ekonomskom i političkom ugledu i usponu obitelji tijekom 15. stoljeća.

⁴ Archivio Segreto Vaticano (dalje: ASV), Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 19r. Dakako, postavši kardinalom, podnio je odreknuće na naslov firentinskoga biskupa, pa je ova važna katedra 16. srpnja 1411. dodijeljena Amerigu Corsiniju, kojega je Martin V. tijekom svojega boravka u Firenci, 2. svibnja 1419., uzdigao na čast nadbiskupa. Njegova smrt 18. ožujka 1435. otvorila je mjesto za nova imenovanja. Najprije je neko vrijeme njome upravljao biskup Recanatija i Macerate Tomaso Paruta, negdašnji trogirski biskup. Zatim je 12. listopada postavljen Giovanni Vitelleschi, koji je nakon dvije godine premješten na trogirsku biskupsku stolicu, kojom je pak upravljao Ludovico Trevisan. G. Rolfi, »Giovanni Vitelleschi, Arcivescovo di Firenze«, u: *Firenze e il Concilio del 1439*. Convegno di studi 29 novembre – 2 dicembre 1989. a cura di Paolo Viti. Firenze, Olschki, 1994, 121-146, 130.

⁵ ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, ff. 30v-31r, 31v: »Die sabbati sexta mensis junii (1411) Dominus Noster infrascriptos dominos assumpsit in Sanctae Romanae Ecclesiae cardinales: Franciscum patriarcham Constantinopolitan., Antonium patriarcham Aquilegien., Alamanum archiepiscopum Pisan., Johannem archiepiscopum Vlixbonen., Petrum episcopum Cameracen., Georgium episcopum Tridentin., Thomam episcopum Tricaricen., Brandam episcopum Placentin., Robertum episcopum Saesbricen., Egidium episcopum Constantien. in Francia, Lucidum prothonotarium de Comitibus de Vrbe, Franciscum electum Florentin., Wilhelmum decanum Rhemen«. U petak 26. lipnja ovoj je grupi kardinala dao pravo glasa na konsistoriju, predao im prstene i dodijelio naslovne crkve.

⁶ Th. E. Morrissey, »The Call for Unity at the Council of Constance: Sermons and Addresses of Cardinal Zabarella, 1415-1417«, *Church History* 53/3 (1984), 307-318. Isti, »Emperor-Elect Sigismund, Cardinal Zabarella and the Council of Constance«, *The Catholic Historical Review* vol. 69/3 (1983), 353-370; A. Bergmann, »Der Jurist und Kardinal Francesco Zabarella und seine Rolle im Entstehungsprozess des Dekrets *Haec Sancta*«, *Bulletin der Polnischen Historischen Mission* 11 (2016), 87-120.

godišnji student prava započeo akademsku karijeru na Sveučilištu u Bologni, gdje mu je profesor bio poznati kanonski pravnik Giovanni Oldrendi da Legnano (o. 1325. – 1383.).⁷ Kardinal Zabarella u ožujku i travnju 1415. godine dao je značajni doprinos nastajanju dekreta *Haec Sancta*, kojim je utvrđena politička i pravna prevlast Koncila nad papom, a tijekom sljedeće dvije godine, ne posve slučajno, vrlo često je u raznim prigodama držao svečane govore.⁸ Usko povezan s humanističkim krugovima, bio je poznat po književnim i kulturnim interesima, i kao talentirani govornik.⁹ Vještinu je govorništva razvio tijekom dugogodišnje akademske karijere držeci formalne govore na dodjeli doktorata svojim studentima.¹⁰ Traktatom *De scismate*, posredovanjem kod kralja Sigismunda i nastojanjem da papa Ivan XXIII. osobno sudjeluje u radu sabora, značajno je pomogao da uopće dođe do sazivanja i održavanja sabora u Konstanzu.¹¹ Novi je papa izabran 11. studenoga 1417. godine većinom glasova kardinala i izabраниh predstavnika okupljenih nacija koji su više od dvadeset mjeseci radili kako bi razdijeljenu Crkvu ujedinili pod jednim zajedničkim i neospornim poglavarom. Prihvatili su ga gotovo svi okupljeni predstavnici zapadnoga kršćanstva.¹² Među onima koji nisu poživjeli kako bi ga izabrali, bio je kardinal Zabarella, jedan od najpoželjnijih kandidata za papinsko prijestolje. Umro je u Konstanzu u nedjelju 26. rujna, gdje su održani *magnifici funerali* u nazočnosti kralja Sigismunda.¹³ Slavni mu je *scriptor*

⁷ Th. E. Morrissey, »The Call for Unity ...«, 308; E. Cortese, *Il diritto nella storia medievale*. Vol. II: *Il Basso medioevo*. Roma, Il Cigno Galileo Galiei, 1999, 380, 383. D. Girgensohn, »Giovanni Oldrendi da Legnano«, u: *Dizionario biografico dei giuristi italiani (XII-XX secolo)*, diretto da Italo Birocchi - Ennio Cortese - Antonello Mattone - Marco Nicola Miletta. Volume I. A-Les. Bologna, Il Mulino, 2013., 1018-1021.

⁸ Th. E. Morrissey, *ibidem*, 315: »In his early sermon of 4 July 1416 Zabarella had been able to state that the whole world, but especially the entire congregation of the faithful, acknowledged the desires, the persevering efforts, the diligence, and the eagerness which finally had led to the assembling of delegates from all nations, regions, and peoples in one council«.

⁹ M. Melchiorre, »*Ecclesia nostra*«. *La cattedrale di Padova, il suo Capitolo e i suoi canonici nel primo secolo veneziano (1405-1509)*. Tesi di dottorato. Università Ca' Foscari di Venezia, Venezia 2010, 43-44, 56-60.

¹⁰ Th. E. Morrissey, »The Call for Unity ...«, 308. C. Revest, »Umanesimo, università e chiesa a Padova nei primi anni del dominio veneziano: l'orazione accademica di Gasperino Barzizza per Pietro Donato (1418)«, *Quaderni per la storia dell'Università di Padova* 49 (2016), 3-34.

¹¹ Th. E. Morrissey, *ibidem*, 314.

¹² Th. E. Morrissey, *ibidem*, 315. That there was one united council from two obediences was in large part due to the labors of Sigismund. Thus Zabarella stated that words were insufficient to praise both what the king already had achieved and what he now was doing in conjunction with the Spanish monarchs, that is, working for the reunification of the church, the union of all three obediences. D. Girgensohn, »Francesco Zabarella aus Padua. Gelehrsamkeit und politisches Wirken eines Rechtsprofessors während des grossen abendländischen Schismas«, *Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 79 (1993), 232-277.

¹³ ASV, Arch. Concist., Acta Misc., I. f. 70v: »Die XXVI. mensis Septembris anno a Natiuitate Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo Constantiae reuerendissimus in Christo pater dominus Franciscus de Zabarellis tituli Sanctorum Cosmae et Damiani diaconus cardinalis suam candidam animam Deo reddidit«. G. Vedova, *Memorie intorno alla vita ed alle opere del cardinale Francesco Zabarella Padovano*. Padova, Coi tipi della Minerva, 1829., 89-96.

apostolicus Poggio Bracciolini (1380. – 1459.) održao posmrtni govor, a slične su komemoracijske govore održali profesor Gasparino Barzizza (1360. – 1430.)¹⁴ i njegovi učenici Pierpaolo Vergerio¹⁵ i Pietro Donato (1390. – 1447.).¹⁶ Tijelo je pokojnoga kardinala neko vrijeme zadržano u franjevačkoj crkvi u Konstanzu, prije nego je uz velike počasti preneseno u Padovu, gdje mu je u obiteljskoj kapeli posvećenoj Bogorodici, u desnom krilu transepta katedrale, prema oporučnoj odredbi postavljen mramorni nadgrobni spomenik. Naime, oporuku je sastavio 28. prosinca 1411. godine u Padovi, a među nasljednicima naći ćemo i nećaka Bartolomea, sina brata Andrije.¹⁷ Nemamo potvrdu u izvorima da je zajedno sa stricem boravio u Konstanzu, ali je vrlo rano upućen u crkvenu karijeru. U svakom slučaju, papa Martin V. ga je već 29. siječnja sljedeće godine, na preporuku okupljenih kardinala i uz jasno odobravanje mnogih koji su Saboru nazočili, odlučio imenovati apostolskim protonotarom. Istoga su dana novome članu kolegija protonotara pisma sa čestitkama uputili kardinal naslovne crkve Sv. Marije in Cosmedin Lucido Conti (1388. – 1437.),¹⁸ kardinal Alamano Adimari (1362. – 1422.)¹⁹ te Marco Lando, nećak kardinala Francesca Landa²⁰ i netom izabrani biskup Castella.²¹ Ovu je visoku čast u kurijalnoj hijerarhiji, tijekom pontifikata

¹⁴ G. Martellotti, »Barzizza, Gasperino«, u: *Dizionario biografico degli italiani (dalje: DBI)* 7 (1970), 34-39. D. Girgensohn, »Gasparino Barzizza, cittadino Padovano, onorato dalla Repubblica di Venezia 1417«, *Quaderni per la storia dell'Università di Padova* 19 (1986), 1-15.

¹⁵ M. Melchiorre, *op. cit.* (9), 86-87.

¹⁶ Pietro Donato je čuveni pogrebni govor u čast svoga profesora, kardinala i uglednoga pravnika održao 1418. godine u padovanskoj katedrali. A. Menniti Ippolito, »Donà, Pietro« u: *DBI* 40 (1991), 789-794; M. Melchiorre, »L'affetto di Eugenio IV. Riforma e anatomia di un capitolo cattedrale (Padova, 1430-1439)«, *Rivista di Storia della Chiesa in Italia* 2 (2011), 471-512, 479, 481-487. C. Revest, *op. cit.* (10), 15.

¹⁷ Musei civici u Padovi posjeduju i portret kardinala Zabarelle čiji je naručitelj 1417. godine bio njegov učenik Pietro Donato. Usp. E. Eccher, »L'arredo scultoreo e monumentale della cattedrale di Padova fra Trecento e primo Quattrocento«, u: *La cattedrale di Padova. Archeologia. Storia. Arte. Architettura*. a cura di Girolamo Zampieri. [Le chiese monumentali padovane, 5], Roma, »L'Erma« di Bretschneider, 2015, 453-459; C. Revest, *op. cit.* (10), 14; G. Vedova, *op. cit.* (13), 130-134, br. VIII: kardinalova oporuka.

¹⁸ M. Dykmans, »Conti, Lucido«, u: *DBI* 28 (1983), 449-451.

¹⁹ Osim činjenice da ih je papa Ivan XXIII. proglasio kardinalima istoga dana, 6. lipnja 1411. godine, dvojicu je kardinala vezivalo iskreno prijateljstvo, a zajedno su sudjelovali u radu komisije za sveobuhvatnu reformu papinskih financija. C. Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta*. Monasterii, Ex sumptibus et typis Librariae Regensbergianae, 1913., 32; E. Pásztor, »Adimari, Alamano« u: *DBI* 1 (1960), 276-277. Ph. H. Stump, »The Reform of Papal Taxation at the Council of Constance (1414-1418)«, *Speculum* 64/1 (1989), 69-105.

²⁰ D. Girgensohn, »Lando, Francesco«, u: *DBI* 63 (2003), 442-447.

²¹ D. Farlati, *Illyrici sacri tomus tertius. Ecclesia spalatensis olim salonitana*. Venetiis, Apud Sebastianum Coleti, 1765, 382, 383. U svome je pismu izabrani biskup Castella Marco Lando potvrdio kako ga je upravo na molbu i preporuku kardinala Landa papa odlučio imenovati protonotarom. Uz dekret o imenovanju biskupom Castella, Lando je 15. prosinca 1417. godine dobio i papinu dispencijaciju *de defectu aetatis* o nedovoljnoj kanonskoj dobi za biskupsko imenovanje (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 72r). Biskupijom je

pape Martina V. imalo četrdeset prelata.²² Dakako, i ovdje se jednostavno radi o počasnoj tituli, kako u svom pismu potvrđuje kardinal Lucido Conti: *de laudabili studii vestri via spe concepta imitandae virtutis patruī vestri praedicti, prefatus Dominus noster cum liberalitate summa gratiae suae vos ad Protonotariatus sui dignitatem promovere dignatus est. Quae dignitas cum praeclara sit, et olim, et nunc potissimum ferventer exoptata, et a plurimis non obtenta, et quidem summis viris, eo vobis fieri debet gratior; quo de liberali sinu Domini nostri vobis nulla, ut solet, et precum importunitate provenit.*²³ Naime, u kancelariji rimske kurije aktivno je tek nekoliko protonotara, *notarii domini pape* odnosno *protonotarii participantes*. Dodjela prestižne počasne titule svakako je predstavljala potvrdu dobrih odnosa pape i kardinalskoga zbora s uglednim profesorom i kardinalom, a ne treba zanemariti ni financijsku korist koja je s njome povezana. Osim toga, nije ga obvezivala na odlazak u Rim, nego je mogao nastaviti živjeti u Padovi, s rezidencijom u obiteljskoj palači u blizini riječne luke, i pohađati sveučilišnu nastavu. Prema važećim statutarnim normama, kandidat za diplomu iz obaju prava, *utriusque iuris*, pripremao se ukupno devet do deset godina. Izvori padovanske sveučilišne provenijencije potvrđuju kako je u svojstvu apostolskoga protonotara prisutan u biskupskoj palači u Padovi već 2. ožujka 1418. godine. Potestat Andrea Zane i kapetan Bertucio Pisano, kretski nadbiskup Pietro Donato, pulski biskup Blaž Molin, koparski biskup Cristoforo Geno, Ludovico *de Buzacharinis* iz Padove i Nikola Contareno iz Venecije s njime su svjedočili održavanju privatnoga ispita *in scientia iuris civilis domini Antonii Nicolai de Luschis, filii quondam legum doctoris domini Ludovici de Vincentia*.²⁴ Diplomom mu je uručio *Ludovicus de Miliciis*,²⁵ prior padovanskoga samostana sv. Benedikta, također student profesora Zabarelle, koji je doktorat kanonskoga prava stekao 1. rujna 1410. godine.²⁶ Bartolomeo Zabarella je 3. rujna iste godine nazočio i obrani *licentia privati examinis et publica doctoratus in scientia iuris canonici* Blaža Molina.²⁷

upravljao tek nekoliko godina. Naime, zbog smrti je njegovo mjesto na tajnome konsistoriju u srijedu 5. prosinca 1425. godine dodijeljeno Pietru Donatu, koji je premješten sa nadbiskupije u Kreti. ASV, Reg. Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 159v.

²² S. Colonna, »Francesco Colonna romano Protonotario apostolico (Bolla di nomina 15 maggio 1473). Cenni biografici su Filippo Barbarigo di Lorenzo«, *Studi romani* 59/1-4 (2011), 41-63, 44-46.

²³ D. Farlati, *op. cit.* (21), 382.

²⁴ Antonio Nicolai *de Luschis* doktorat *in iure civili* stekao je 7. svibnja 1419., a Bartolomeo je u padovanskoj katedralnoj crkvi također nazočio svečanoj dodjeli znakovlja. G. Zonta – I. Brotto, *Acta Graduum Academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1406 ad annum 1450*. Vol. I. 1406-1434. Padova, Editrice Antenore, 1970., 202, br. 516l.

²⁵ *Ibidem*, 180, br. 459.

²⁶ *Ibidem*, 43, br. 114. Već je 3. rujna licencu privatnoga ispita iz kanonskoga prava dobio, *nemine discrepante approbatus*, još jedan student Francesca Zabarelle, Zadraniin Šimun, sin Ludovika Matafarisa. Ova je obitelj Zadru podarila nekoliko vrhunskih pravnika, među kojima nadbiskupa Nikolu (1333. – 1367.), kojemu je na bolonjskom Sveučilištu predavao Giovanni d'Andrea, najbolji i najutjecajniji kanonist prve polovice 14. stoljeća. *Ibidem*, 43, br. 115.

²⁷ *Ibidem*, 190, br. 485: 1418 sept. 3. S. Cecon, »Molino (Molin, da Molin, da Molino), Biagio«, u: *DBI* 75 (2011), 417-420.

Nakon imenovanja apostolskim protonotarem stiglo je i imenovanje kometatorom bogate benediktinske opatije *Santa Maria Assunta de Pratalea* (Praglia) koja je 3. studenoga 1413. godine na preporuku Mletačkog senata, nakon smrti opata Ubaldinija dodijeljena u komendu i njegovu stricu.²⁸ Kako je potvrdio opat *Ludovico de Miliciis*,²⁹ u molbi osobno upućenoj papi Martinu V. u Mantovi 12. siječnja 1419. godine,³⁰ Apostolska je komora od njega zahtijevala uplatu poreza i na svotu od 400 zlatnih florena koju već isplaćuje protonotaru Zabarelli.³¹ I nepunih šest mjeseci prije ove molbe, 26. lipnja 1418. godine, financijske su obveze opatije i njezina opata prema Apostolskoj komori nepromijenjene i iznose 400 zlatnih florena. Ista je svota uplaćivana još od 1334. godine, a nepromijenjena je ostala i u svibnju 1448. godine.³² Opat *Ludovico de Miliciis* je nakon imenovanja u kolegij kurijalnih referendarija i položene prisege zasigurno podnio odreknuće, a u sljedećem su ga desetljeću naslijedili opati Giacomo i Antonio de Casali.³³

Nadalje, vjerojatno je uskoro od kanonika s prebendom u padovanskoj katedrali Calure Zabarella³⁴ naslijedio i nešto od njegovih prihoda. Naime, papi Martinu V. se 13. rujna 1419. godine u Firenci³⁵ osobno obratio *Iohannes de Sabarellis* (!), izloživši protiv njega prilično teške optužbe, te zatražio da se istraga o njima povjeri padovanskome biskupu Pietru Marcellu. U svakom slučaju, go-

²⁸ C. Vedova, *op. cit.* (13), 134-135, isprava broj IX. ASV, Reg. Lat. 174, ff. 51v-52r.

²⁹ On je opatom imenovan na tajnome konsistoriju u ponedjeljak 2. svibnja 1418. godine: ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 80v. U službu referendara pape Martina V. primljen je nakon položene prisege 8. listopada 1423. godine. B. Katterbach, *Referendarii utriusque signaturae a Martino V ad Clementem IX et praelati signaturae supplicationum a Martino V ad Leonem XIII.* [Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano 2. Studi e Testi, 55], Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1931., 2. br. 3.

³⁰ Papa Martin V. je u Mantovi, samo dvanaest dana prije, objavio konstituciju *Ineffabilis summi Providentia Patris* kojom je na poticaj velikoga reformatora Ludovika Barba osnovana nova benediktinska kongregacija *de Unitate*, s opatijama Santa Giustina iz Padove, San Giorgio Maggiore iz Venecije, Santi Felice e Fortunato di Ammiano (u venecijanskoj laguni), te Santa Maria (Badia) iz Firence kako bi se promicala stroga primjena regule svetoga Benedikta.

³¹ ASV, Reg. Suppl. 126, f. 79r.

³² H. Hoberg, *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1455 confectis.* [Studi e Testi 144], Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1949., 256.

³³ ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 194v; Reg. Suppl. 304, ff. 1v-2r: Firenca, 31. ožujka 1435. (sada već pokojni opat Antonio svojedobno je u najam dao neke samostanske zemlje i kuću u mjestu Burzigarte plemiću Viktoru Barbaru iz Venecije).

³⁴ Calura Zabarella je umro 1459. godine, a njegovo je mjesto u kaptolu padovanske katedrale dobio Antonio Capodilista, vjerojatno zahvaljujući utjecaju kardinala Ludovika Trevisana koji je upravo tada na proputovanju između Padove i Venecije. Dok kanonik Calura Zabarella uopće nije vodio račune, *computum*, o prihodima svoje prebende, niti ostavio inventar prema kojemu bi se mogla procijeniti veličina posjeda, novi je vlasnik ostavio detaljne podatke u dva inventara, iz 1462. i 1477. godine. U prvom je zabilježeno čak 75 hektara posjeda u Padovi i okolici, koji su mu donosili prihod od 613 lira, odnosno 98 dukata. M. Melchiorre, »Canonici giuristi a Padova nel Quattrocento. Note su Antonio Capodilista e Giovanni Francesco Pavini«, *Quaderni per la storia dell'Università di Padova* 44 (2011), 93-143, 118, i bilj. 120; 119.

³⁵ ASV, Reg. Suppl. 131, f. 16v.

dišnji prihodi od ovih nadarbina i funkcija mladome su apostolskome protonotaru omogućavali prilično lagodan život i osiguravali mu materijalnu osnovu za sveučilišni studij.

* * *

Sveučilišna je sredina u Padovi tijekom prvih desetljeća petnaestoga stoljeća bila vrlo poticajna na intelektualnoj, kulturnoj, istraživačkoj razini. Upravo su u to vrijeme ponajbolji profesori kanonskoga prava (Raffaele Fulgosio, Raffaele Raimondi, Antonio Cermisone, Michele Savonarola, Taddeo da Vimercate, Prodocimo Conti, Francesco Zabarella), medicine (Giacomo iz Forlija) te gramatike i retorike (Gasparino Barzizza iz Bergama), privlačili na padovansko Sveučilište studente iz Njemačke, Engleske, Burgundije, Španjolske, Portugala, Ugarske, Poljske, talijanskih pokrajina, te Slavonije i Dalmacije.³⁶ Svoje su mjesto ovdje našli i strastveni istraživači, prvi rani humanisti – biskupi Pietro Marcello i Pietro Donato. Drugo veliko kulturno i duhovno središte grada bila je i benediktinska opatija Sv. Justina, koju je reformirao Ludovico Barbo.³⁷ Nesumnjivo su svoj britki istraživački duh, visoku kulturnu i moralnu snagu stekli, crpili i osnažili osobe kao što su kardinali Giuliano Cesarini, Nicholas de Cues (Cusa) i svestrani Leon Battista Alberti (1404. – 1472.) koji su u Padovi studirali na samom kraju drugoga desetljeća 15. stoljeća. Bartolomeo je na Sveučilištu u Padovi mogao susresti, s njima studirati i neformalno se družiti, mlade i sposobne studente iz brojnih pokrajina i gradova. Nakon završetka školovanja, s diplomom iz pravnih znanosti u ruci, uglavnom su im se otvarale dvije mogućnosti. Prva je mogla biti karijera u administraciji rodnoga grada u sjeni lava Svetoga Marka (jer su početkom stoljeća dospjeli pod vlast Mletačke Republike) s kojom su u svezi ugled i materijalno blagostanje. Drugi, vjerojatno nešto neizvjesniji i teži put, mogao je biti ulazak u službu neke od istaknutih političkih, društvenih, kulturnih ili crkvenih ličnosti, čije bi im napredovanje na hijerarhijskoj ljestvici moglo omogućiti i vlastiti uspon u karijeri. Takva se prigoda mnogima od njih pojavila 3. odnosno 11. ožujka 1431. godine, kada je mletački kardinal Gabriele Condulmer izabran i okrunjen za papu s imenom Eugen IV. Tijekom prve kardinalske promocije u rujnu 1431. godine, imenovanjem nećaka Francesca Condulmera (o. 1390. – 30. X. 1453.), najavio je i objavio svoju kurijalnu politiku i potrebu za vjernima, sposobnima, dobro obrazovanima, dinamičnim mladim ljudima.³⁸ Među onima koji

³⁶ G. De Sandre, »Dottori, Università, Comune a Padova nel Quattrocento«, *Quaderni per la Storia dell'Università di Padova* 1 (1968), 15-47; D. Girgensohn, »Studenti e tradizione delle opere di Francesco Zabarella nell'Europa centrale«, u: *Studenti, università, città nella storia padovana*. Atti del Convegno Padova 6-8 febbraio 1998. a cura di Francesco Piovani-Luciana Sitran Rea. Trieste, 2001., 127-176; L. Pesce, »Cristoforo Garatone Trevigiano nuncio di Eugenio IV«, *Rivista di storia della chiesa in Italia* 28 (1974), 57.

³⁷ L. Pesce, *Ludovico Barbo vescovo di Treviso (1437-1443) Cura pastorale – Riforma della Chiesa – Spiritualità*. [Italia Sacra. Studi e Documenti di storia ecclesiastica 9]. Padova, Editrice Antenore 1969.

³⁸ Poput svoga ujaka pape Grgura XIII. (Angelo Correr), i on se na samome početku pontifikata gotovo frenetično nastojao okružiti rodbinom i bliskim prijateljima. Osim što to ukazuje na već uobičajenu praksu nepotizma, zasigurno odražava i neodgodivu potrebu

su uživali osobitu naklonost pape i njegova utjecajnoga nećaka te formirali prvi krug najbližih papinih suradnika bili su Daniele Scoti (1393. – 11. VII. 1443.) i Taddeo Aldemari *quondam ser Augustini*³⁹ iz Treviza, na čiju je preporuku u službu ušao i njihov sugrađanin Cristoforo Garatone, koji je *publicum examen* položio 1420. godine te u predviđenoj roku stekao doktorat iz umijeća, *in artibus*. Oni su se i na padovanskom Sveučilištu isticali poznavanjem latinskih klasičnih autora, prava i medicine, a bili su otvoreni i za studentske avanture koje je sveučilišno središte u izobilju pružalo mladim ljudima. Sačuvani i objavljeni zapisnici Sveučilišta u Padovi, s popisima svjedoka koji su nazočili ispitima i obranama doktorata, potvrđuju da je Bartolomeo Zabarella dvadesetih godina redovito nazočio ispitima svojih kolega i bio uspješno uključen u gradski kulturni i društveni život. Ukazuje to na prijateljsku povezanost sa studentima i profesorima, a mnogi od njih će tijekom tridesetih i četrdesetih godina zajedno s njime radno mjesto potražiti u službi kardinala Gabriela Condulmera i njegovoj kompleksnoj Kuriji.

Tijekom razdoblja velikoga zapadnoga crkvenoga raskola Kurija je bila najveća, najsofisticiranija i najbolje organizirana europska administracija, a svojim je službenicima nudila unosna, dobro plaćena radna mjesta. U njoj su nastajali komplicirani pravni dokumenti za kojima se upravo u ovom periodu ukazala velika potreba. Premda su sudionici Sabora u Konstanzu zahtijevali znatnije smanjenje broja kurijalnih službi i njihovih djelatnika, istovremeno je na tržištu rada prisutan velik broj odlično kvalificiranih stručnjaka s velikim iskustvom koji su od pape tražili da sačuva dobro uhodani red. Na samom je početku svoga pontifikata Martin V. žustro prionuo na reformu različitih kurijalnih službi (*scriptores, abbreviatores*) i tribunala Svete Rote, te objavio nekoliko važnih reformskih konstitucija. Usprkos svemu, u njegovoj je kuriji djelovalo gotovo pet stotina službenika! Pored pape, unosna su radna mjesta nudile i *familiae* pojedinih kardinala. Čak i tijekom burnoga pontifikata Eugena IV. kurija je nudila značajan broj stalnih radnih mjesta. Među prvima ćemo u njegovoj kuriji, dakle, naći Daniela Scotija iz Treviza, sina jedne od sestara Gabriela Condulmera, koji je, upravo zahvaljujući visokoj političkoj i obiteljskoj zaštiti, vrlo brzo ostvario uspješnu crkvenu karijeru.⁴⁰ Kanonsko je pravo studirao u vrijeme kada je na Sveučilištu i

da osigura i učvrsti kontrolu nad Kurijom i Državom. Prije svega morao je srediti osjetljive financijske prilike u kuriji, jer je pored troškova njezina svakodnevnoga funkcioniranja, trebalo osigurati i sredstva za sve zahtjevniju i kompleksniju diplomatsku službu koja mora neutralizirati protivnike okupljene na saboru u Bazelu. Djelujući u financijskim uredima kurije tijekom pontifikata Grgura XIII., Gabriele Condulmer je stekao ogromno i neprocjenjivo iskustvo.

³⁹ G. Zonta-Brotto, *op. cit.* (24), 204-205, br. 535, 235; br. 743: 1. kolovoza 1420. spominje se kao *artium magister*, a 15. je studenoga 1429. postigao doktorat iz medicine. U Rimu je najprije bio liječnik kardinala koji mu je pomogao da dobije papinu povlasticu o posjedovanju vlastitoga pokretnoga oltara, a 1432. godine ga je papa imenovao u kolegij *scriptores litterarum penitentiariae*. Usp. D. M. D'Andrea, *Civic Christianity in Renaissance Italy. The Hospital of Treviso, 1400-1530*. University of Rochester Press 2007, 121-124.

⁴⁰ T. Duranti, »Scoti, Daniele«, u: *DBI* 91 (2018), 632-634. U Padovi je stekao doktorat kanonskoga prava 2. travnja 1419., te uskoro postao kanonikom u Trevizu. S dispensacijom *de defectu aetatis*, u dobi od 28 godina, 26. veljače 1421. imenovan je biskupom istarskoga Novigrada (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 114r; Reg. Lat. 217, f. 133r),

Cristoforo Garatone⁴¹ iz Treviza, dobro poznat povjesničarima papinske kurije po uspješno obavljenim diplomatskim misijama u službi papa Martina V. i Eugena IV., koji ga 1433. godine već naziva *familiaris, continuus commensalis, litterarum apostolicarum scriptor et secretarius noster*. Ukratko, do sredine 15. stoljeća Kurija je bila jedno od najsjajnijih mjesta gdje se obrazovani humanist s odličnim poznavanjem klasičnih jezika i kulture mogao zaposliti. Istina je, također, da oni nisu dominirali tajništvom. Svoje su mjesto u Kuriji mnogo lakše nalazili pravnici, a doktorat iz kanonskoga prava bio je svakako od velike koristi za stjecanje prvih viših stepenica na hijerarhijskoj ljestvici.⁴²

* * *

Nakon smrti nadbiskupa, franjevca Peregrina Aragonca, 7. svibnja 1409. godine,⁴³ katedralni su kanonici arhiđakonu Dujmu de Judicibus, izdanku ugledne plemićke splitske obitelji Luccari, povjerali službu kaptolskog vikara, a odmah potom ga gotovo jednoglasno izabrali za novoga nadbiskupa. Papa Ivan XXIII. je njihov izbor odbio, i 19. listopada 1411. mjesto namijenio franjevcu Petru *de Pago* (Pag, druga pol. 14. st. – Split, 30. prosinca 1426.) iz paške plemićke obitelji Dišković, koji je studij filozofije i bogoslovije završio u Rimu, a 10. srpnja 1406. godine postavljen za biskupa Faenze.⁴⁴ Međutim, Splićani i kralj Sigismund⁴⁵ ostali su pri svom izboru, Petar je ostao u Italiji u nekoj vrsti »limba« naslovnih biskupa bez stvarne katedre, pa nije niti zatražio biskupsko posvećenje. Sljedeće je godine, 9. travnja, dobio mjesto na papinomu dvoru kao *cubicularius Summi*

a 7. siječnja 1426. i biskupom u Poreču (ASV, Reg. Lat. 264, f. 257v.). Jedva pet tjedana nakon preuzimanja prijestolja, Eugen IV. ga je postavio vikarom za grad Rim, a 20. rujna postao je papin glavni blagajnik, *thesaurarius generalis*. Službu je obavljao do 20. kolovoza 1441., a u periodima izbjivanja zamjenjivao ga je Angelo Cavazza, koji je upravo zbog vođenja papine blagajne u kuriji ostao sve do uskrasnih blagdana 1443., premda je trogirskim biskupom imenovan 11. veljače 1440. godine, konačno, 7. siječnja 1433. Scoti je premješten u biskupiju Concordia (ASV, Arch. Conclat., Acta Misc. 1, f. 239v) u Rimu, odlično umrežen i uključen u grupu oko kardinala Brande Castiglione.

⁴¹ L. Pesce, »Cristoforo Garatone«, 23-93; P. Tomè, »Cultura greca e occidente latino: Il caso di Treviso«, u: *Mondo latino e civiltà bizantina. Musica, arte e cultura nei codici del '400*. a cura di Antonio Lovato e Dilva Princivalli. [Fonti e studi per la storia della musica veneta 4.] Padova, Università degli Studi di Padova. Fondazione Ugo e Olga Levi, Cleup Editrice, 2015., 41-75.

⁴² E. McCahill, *Reviving the Eternal city: Rome and the Papal Court, 1420-1447*. Cambridge Mass. Harvard University Press, 2013., 48-49.

⁴³ C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. I, 459-460.

⁴⁴ *Ibidem*, 246.

⁴⁵ Ponekada je izbor, osobito u značajnijim i bogatijim biskupijama, rezultat pritisaka koje na kaptol i papu vrši sam vladar. Ovaj splitski primjer nije u slučaju dalmatinskih biskupija jedini! Na sličan su način snage odmjeravali papa Siksto IV. i ugarski kralj Matija Korvin 1480. godine pri izboru nasljednika Nikole Modruškoga na Modruškoj biskupiji. Budući da je Nikola umro u Kuriji, prema generalnom pravu rezervacije, jedino papa ima pravo imenovanja biskupa, stoga je kraljev kandidat morao izgubiti. U takvim je slučajevima sukob gotovo uvijek neminovan s posljedicom da kralj ne prihvaća papinog kandidata, dok bi kraljev ostajao *electus*.

Pontificis et registrator supplicarum signatarum.⁴⁶ Dujam de Judicibus je, pak, tijekom sljedećih šest godina upravljao splitskom nadbiskupijom kao kaptolski vikar i izabrani nadbiskup. U međuvremenu je tijekom 1413. godine nekoliko mjeseci boravio na dvoru kralja Sigismunda, i s njime ostao u prijateljskim vezama. Petar Dišković je, pak, naslov splitskoga nadbiskupa izgubio 1415. godine, nakon premještanja nadbiskupa Andrije Benzija u Kaloču i Dujmova nadbiskupskoga posvećenja,⁴⁷ a službu u Kuriji neposredno nakon svrgnuća pape Ivana XXIII. na saboru u Konstanzu. Nadbiskupiju u Splitu Dišković je preuzeo tek krajem ljeta 1420. godine kada je nadbiskup Dujam, nezadovoljan predajom grada Mlečanima, zauvijek napustio Split i utočište našao na Sigismundovu dvoru u Budimu. Nastavljujući koristiti naslov splitskoga nadbiskupa, Dujam je do smrti, vjerojatno 1435. godine, ostatak života proveo u Ugarskoj.⁴⁸ Jasan dokaz da ime odbjegloga nadbiskupa u Splitu nije bilo omraženo tijekom prvoga desetljeća mletačke uprave jest i natpis na sarkofagu njegove majke Fran(i)ce iz travnja 1429. godine u kojemu je spomenut kao časni prelat.⁴⁹

Kada je 30. prosinca 1426. godine smrću Petra Diškovića⁵⁰ ispražnjena nadbiskupska katedra, njegov je nasljednik gotovo neizbježno morao biti biran između patricijskih obitelji grada na lagunama. Dakako, budući da je odluka donesena vrlo kratko nakon prethodnikove smrti, neizbježno se postavlja pitanje jesu li pregovori o nasljedniku poglavara splitske metropolitanske crkve, tako duge i važne povijesne tradicije, započeli puno prije njegove smrti. Evo kako se prema dostupnim vatikanskim izvorima može rekonstruirati ovo imenovanje. O prelatu kojega bi Mletački Senat preporučio papi Martinu V. između trojice ponuđenih kandidata – svećenika Nikole Zanchanija koji rezidira u Zadru, modonskog bi-

⁴⁶ Kao referendara u registrima suplika naći ćemo ga od 19. travnja 1412. godine kada su kao papini *cubicularii* on i *magister Arpinus de Collis de Alexandria* s ispravom o imenovanju dobili i poziv da prisegu vjernosti polože voditelju Apostolske komore ili njegovu zamjeniku. (ASV, Reg. Vat. 346. f. 155v; Reg. Lat. 153, f. 35v). B. Katterbach, *op. cit.* (29), XXXVIII, br. 24; C. Eubel, *op. cit.* (19), 460.

⁴⁷ Dana 11. prosinca 1415. godine Dujam ponovno Apostolskoj komori uplaćuje svoju pristojbu za splitsku nadbiskupiju: ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol., 56, ff. 175v-176r; *Camera Apostolica. Obligationes et solutiones. Camerale Primo (1299-1560)*. Svezak I. Priredili Josip Barbarić, Josip Kolanović, Andrija Lukinović, Jasna Marković. Monumenta Vaticana Croatica I. Zagreb-Rim 1996., 278-279, br. 494.

⁴⁸ I. Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975., 94; S. Kovačić, *Hrvatski biografski leksikon* 3, Zagreb, 1993., 398-399.

⁴⁹ Nadbiskupova je majka Fran(i)ca u travnju 1429. godine pokopana u sarkofagu isklesanom od dijela rimskoga arhitrava, koji se u Farlatijevo vrijeme nalazio s desne strane ulaza u katedralu. A. Duplančić, »Reutilizacija antičkih sarkofaga i dvojica splitskih kanonika iz XV. i XVI. stoljeća«, *Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku* 107 (2014), 335 i bilj. 20. Na poklopcu sarkofaga isklesan je grb obitelji de Judicibus, a na njegovu je rubu uklesan natpis u kojem se nadbiskup Dujam spominje kao *presul venerandus in Urbe*. P. Marković, »Anđeo štitonoša s grbom obitelji de Judicibus«, *Ars Adriatica* 4 (2014), 210, bilj. 27.

⁵⁰ Nadbiskup Dišković pokopan je ispred oltara sv. Dujma. Nadgrobna ploča s pokojnikovim likom u okviru i dva grba, pripisana kiparu Boninu Jakovljevu iz Milana, danas se nalazi ispred ulaza u krstionicu. A. Duplančić, »Prilog o nadgrobnim spomenicima starijeg doba u Splitu«, *Kulturna baština* 34 (2007), 230, 239, i bilj. 13, 17.

skupa Lorenza Veniera⁵¹ i papina protonotara Bartolomea Zabarelle – raspravljalo se na sjednici održanoj već početkom siječnja 1427. godine. No, čini se da je papa na tajnome konsistoriju, održanom u ponedjeljak 27. siječnja u Rimu, preduhitrio mletačko glasovanje o kandidatu i donošenje senatske odluke. Tada je, naime, odlučeno o imenovanju opata benediktinske opatije sv. Ciprijana na Torcellu, Francesca Malipiera.⁵² Dakako, vijest o papinoj intervenciji u korist opata Malipiera brzo je stigla do Venecije. Neki su plemići za sebe prisvojili patronatsko pravo nad opatijom i od dužda zatražili dozvolu da upravo oni preuzmu upravljanje njenim приходima. Na veliku štetu još uvijek aktualnoga opata, oduzevši mu prihode, nezakonito su se umiješali u upravu i vođenje opatijom i njenim приходima, prije nego je istekao kanonski određeni rok za posvećenje nadbiskupa. Sve je to izabrani nadbiskup Malipiero 9. ožujka osobno ispričao papi i od njega zatražio da rješavanje problema povjeri opatu samostana sv. Mihovila na Muranu, koji će prijestupnike, *occupatores et detentores ac debitores cuiuscumque status, gradus ordinis, condicionis* uz pomoć svjetovnih vlasti primjereno kazniti, a njemu vratiti oduzete prihode.⁵³ Opat i izabrani splitski nadbiskup od pape je 30. travnja u Rimu zatražio, i dobio, dozvolu da svojim posjedima i pokretnim dobrima koje već posjeduje, i koje će steći u budućnosti, može oporučno rapolagati. Bio je to, najvjerojatnije, prvi od koraka na putu preuzimanja posjeda nove službe u Splitu.⁵⁴ Ime Lorenza Veniera nalazimo već 8. studenoga 1427. godine u zapisnicima senatskih glasovanja za mjesto zadarskoga nadbiskupa, a na konsistoriju u ponedjeljak 19. siječnja 1428. godine imenovan je zadarskim nadbiskupom, nakon premještanja Blaža Molina u Grado.⁵⁵ Bartolomeo Zabarella je imenovanje za splitskoga nadbiskupa dočekao već sljedeće godine, nakon što je nadbiskup Malipiero premješten u Castello.⁵⁶ U Genzanu pokraj Rima je u petak 16. srpnja 1428. godine Martin V. na tajnome konsistoriju okupio šesnaestoricu kardinala,⁵⁷ a zajednički su odlučili premjestiti niz prelata iz biskupija Padove, Venecije i Splita. Tako je Francesco Malipiero iz Splita premješten u Castello, a njen biskup

⁵¹ Dominikanac Lorenzo Venier imenovan je na mjesto modonskog biskupa, s dispencijom o nedovoljnoj kanonskoj dobi, u srijedu 15. srpnja 1411: ASV, Arch. Concist., Acta Misc. I, f. 31r.

⁵² ASV, Arch. Concist., Acta Misc. I, f. 172v.

⁵³ ASV, Reg. Suppl. 208, ff. 213v-214v.

⁵⁴ ASV, Reg. Suppl. 212, ff. 163v-164r.

⁵⁵ ASV, Arch. Concist., Acta Misc. I, ff. 181v-182r. Svoju je crkvenu karijeru započeo kao klerik u biskupiji Castello. Unatoč nedovoljnoj kanonskoj dobi i odgovarajućem stupnju zaredenja, 19. veljače 1409. imenovan je pulskim biskupom, a 4. ožujka 1420. godine zadarskim nadbiskupom (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. I, f. 105v); 17. listopada 1427. postao je patrijarh Grada (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. I, f. 180r, a 20. listopada 1434. godine Jeruzalema. C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. I, 266, 281, 404; II, 164.

⁵⁶ C. Piana – C. Cenci, *Promozioni agli ordini sacri a Bologna e alle dignità ecclesiastiche nel Veneto nei secoli XIV-XV. Senato Veneto: »Probae« ai benefizi ecclesiastici*. Quaracchi, 1968., 375, proba broj 79.

⁵⁷ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 65, f. 45r: »Fuerunt in eius promotione cardinales XVI, videlicet: Laudensis, Ursinis, Bononiensis, Aquilegiensis, Senensis, Placentinus, Sancti Marci, Fuxo, Rothomagensis, Sancti Marcelli, Sancte Crucis, Sancti Petri, Sancti Eustachii, Comitibus, De Cipro, Novariensis«. J. Barbarić, *op. cit.* (47), 373, br. 679.

Pietro Donato u Padovu, dok je na mjesto splitskoga nadbiskupa postavljen padovanski arhiepiskop Bartolomeo Zabarella.⁵⁸ Mladi i ugledni pravnik s padovanskoga Sveučilišta tada je već posjedovao časti arhiepiskopata padovanske katedrale⁵⁹ i apostolskoga protonotara u Kuriji, a u papinjoj se ispravi o imenovanju navodi kako je već zaređen za svećenika.⁶⁰ Međutim, budući da nije ispunjavao jedan od najvažnijih uvjeta za preuzimanje nadbiskupske katedre – kanonsku dob od 30 godina, papa je odobrio i dispencijaciju *de duobus annis super defectu aetatis*. Osim *bullae* o imenovanju s olovnim papinim pečatom ovješanim o žuto-crvenu svilenu vrpču, istoga su dana sastavljeni i papinski nalozi, koji dokumentiraju ovu investituru i naslovljeni su članovima kaptolskoga zbora splitske katedrale, kleru, stanovnicima grada i biskupije, vazalima Splitske crkve. Naposljetku, obaviještene su i sufragani Splitske crkve. U registru apostolske kancelarije u kojemu su ova pisma prepisana u skraćenom obliku, *baccalarius* kanonskoga prava *Petrus de Casatiis*,⁶¹ *scriptor et abbreviator* apostolskih pisama i *familiaris* pape Martina V. zabilježio je i cijenu registriranja svake od odaslanih isprava: za nadbiskupovu je ispravu naplaćeno 24 florena, dok je svaka od preostalih pet koštala po 12 florena.⁶² Originali na pergamentu odaslani su destinatarima. Poput drugih izabranih biskupa i nadbiskupa, i on je vjerojatno istih dana dobio i dozvolu da ga posveti katolički biskup po njegovu izboru, te poziv da njemu položi i uobičajenu prisegu vjernosti papi i Svetoj Rimskoj crkvi, u pravitku ove dozvole. Priloženi će formular prisega nadbiskup od riječi do riječi prepisati, a zatim u pismu, zapečaćenom

⁵⁸ ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 187r.

⁵⁹ Kaptol padovanske katedrale dva mu je puta odbio dati kanoničko mjesto: prvi put 27. lipnja 1421., kada je izabran bolonjski arhiepiskop i *cubicularius* pape Martina V., Francesco Prolapsi, a zatim i u rujnu i listopadu 1424. godine. Premda je i njegov stric Francesco Zabarella do 13. prosinca 1410. obnašao ovu čast na koju u Padovi imenuju *personae venerabiles et scientia decorate*, Bartolomeo je arhiepiskopom postao tek 1426. godine. Službu je obnašao samo do 1428., kada je na nju ponudio odreknuce zbog imenovanja splitskim nadbiskupom. Usp. M. Melchiorre, *op. cit.* (16), 478, bilj. 33; Isti, *op. cit.* (9), 76, 91, 104-114. Iz suplike upućene papi u Bologni 27. srpnja 1437. godine doznajemo kako je u vrijeme njegova obnašanja ove službe neke kaptolske posjede u gradu i distriktu, u vlasništvu famagustanskog biskupa Nikole i njegova kaptola, dobio u zakup *Bartolomeus Dominici Gaytani de Lanzeroribus de Marostica*, koji je u kaptolsku blagajnu uplaćivao svotu od 31 lire i 5 mletačkih denara. Ugovor o zakupu tada je potvrdio arhiepiskop Zabarella. ASV, Reg. Suppl. 338, ff. 96v-97r.

⁶⁰ ASV, Reg. Lat. 280. ff. 87r-88r; C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. I, 460.

⁶¹ Premda je većina njegovih nadarbina smještena na području Torina, Milana, Pavije i Trenta, on u svom posjedu ima i jednu šibensku nadarbinu. Za sebe je zatražio crkvu sv. Marije *Stomorie* u Donjem Polju u Vrpolju u šibenskoj biskupiji, *ecclesia S. Marie Stomorie de Campo inferiori de Verpoglo*, u laičkom patronatskom pravu, s godišnjim prihodom od 24 florena, ispražnjenu nakon što se njen bivši župnik Jakov Mikitić zaređio i postao opatom šibenskoga samostana sv. Nikole. Nalog da provedu ovo imenovanje dobili su biskupi Civitā Castellana i Città di Castello, te opat ninskoga benediktinskog samostana sv. Ambrozija. Preko 20 godina poslije, zbog nje se sporio s Antonom iz Paga, familjarom pape Eugena IV. ASV, Reg. Lat. 279. f. 116v; Rim, 3. siječnja 1428.; Reg. Lat. 278. ff. 39v-40v; Genzano, 27. srpnja; Reg. Lat. 278. ff. 238v-239v; Rim, 21. travnja 1428.; Reg. Lat. 473. ff. 98r-100r; Rim, 25. svibnja 1451.

⁶² ASV, Reg. Lat. 280, ff. 87r-88r.

Portret nadbiskupa B. Zabarelle, u: *Giovanni Cavaccia, Aula Zabarella siue Eulogia Illustrium Patauinorum, conditorisq. vrbs Patauij*, typis Iacobi de Cadornis, 1670.

osobnim pečatom, žurno poslati papi po vlastitome glasniku. Nadbiskup Zabarella je zatim 7. kolovoza posjetio i bilježnički ured kako bi imenovao prokuratora koji će ga zastupati u pravnim poslovima oko preuzimanja posjeda nadbiskupije. Bilježnik *Bugnano Iohannis*, sin pokojnoga *Alnald de Insula Sehule*, sastavio mu je javnu ispravu. Mjesec dana poslije, 6. rujna, njegov je zastupnik, kapelan padovanske katedrale *Petrus Florentinus*, u njegovo ime u rimskoj rezidenciji zamjenika predstojnika apostolske Komore, biskupa Benedikta Guidalottija iz Terama,⁶³ te u nazočnosti dvojice klerika Komore Pavla *de Caputgrossisa* iz Sul-

⁶³ C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. I, 95. Rezidencija se nalazila u blizini bazilike svetoga Marka.

mone, Bartolomea Dellantea i vrlo aktivnoga bilježnika u Komori Antona *quondam ser Henrici de Herene* (koji svoje isprave potpisuje s *A. de Pisis*), obećao uplatu pristojbi određenih za Splitsku nadbiskupiju u iznosu od 200 florena,⁶⁴ na koju je Splitska nadbiskupija oporezovana još od 1324. godine.⁶⁵ Svoju će obvezu izvršiti u roku od godine dana u dva šestomjesečna obroka. Njegova je prva uplata zabilježena već 9. rujna 1428. godine.⁶⁶ Nakon svega, trebao je postupno biti zaređen za svećenika, jer unatoč navodu u papinoj buli o imenovanju, on taj uvjet još uvijek nije ispunio! Dvije nadbiskupove molbe ukazuju na probleme koji su iskrslili oko predaje i dodjeljivanja palija, mali interes za novu službu, a možemo pretpostaviti kako mu se nije osobito žurilo postati svećenikom. Trenutak nadbiskupskoga posvećenja i odlazak u Split produživao je nekoliko puta. Prvu je molbu podnio 17. veljače 1429. godine u Rimu, a papa Martin V. je u svojoj rezidenciji pored bazilike Svetih Apostola osobno odobrio njegovo traženje da mu se odobri šestomjesečno produženje roka za posvećenje.⁶⁷ Naime, do toga dana u Kuriji nije našao prikladnu osobu koja bi mu donijela palij. Štoviše, čini se da je osoba koja ga je (od Splita prema Rimu?) nosila, nasilno opljačkana, *licet per latrones alias dum ferretur violenter arreptum*. Nadalje, on sumnja da će zbog nepovoljnih vremenskih prilika na moru uspjeti pronaći prikladnu osobu koja bi mu palij donijela u predviđenome vremenskom roku. Ova njegova molba ispravljala nekoliko navoda Daniela Farlatija,⁶⁸ preuzetih iz danas rijetkoga rukopisa *Chronicon Pontificale*⁶⁹ splitskoga kanonika i primicerija Marka Dumančića (o. 1628. – 3. X. 1701.) kako je izabrani nadbiskup Zabarella posvećen šest mjeseci nakon imenovanja, da je u Split stigao 1430. godine uz veliko veselje i čestitke svih redova i staleža, preuzeo palij u znak metropolitanske časti, a za upravitelja i jednoga od svojih vikara postavio rođaka Calorija, da je u Splitu ostao tri godine, a u tom periodu restaurirao i povećao nadbiskupsku palaču, o čemu je u njegovo ime postavljen natpis *ex parte boreali*. Uostalom, i zapisnici Sveučilišta u Padovi sa sigurnošću potvrđuju kako je upravo u svojstvu splitskoga nadbiskupa nazočio ispitnim komisijama i dodjeljivanju insignija doktorata iz pravnih znanosti 5. kolovoza 1429., te između 15. listopada i 16. studenoga 1429. godine.⁷⁰ Ponovno je Bartolomeo u Rimu 11. prosinca 1429. godine papi osobno podnio molbu⁷¹ i po-

⁶⁴ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 64, f. 54v; 65, f. 45r; J. Barbarić, *op. cit.* (47), 350, br. 631; 373, br. 679.

⁶⁵ H. Hoberg, *op. cit.* (32), 113.

⁶⁶ ASV, Cam. Ap., Intr. et Ex. 387, f. 9v.

⁶⁷ ASV, Reg. Suppl. 235, ff. 283v-284r.

⁶⁸ D. Farlati, *op. cit.* (21), 377.

⁶⁹ *Chronicon Pontificale, vetus et novum, Ecclesiae Salonitanae et Spalatensis correctum, auctum, illustratum et ad nostra tempora perductum a Marco Dumanico Patritio Spalatensi, J.U.D. Metropolitanae Ecclesiae Canonico et Primicerio, Illmi. ac Rmi. Domini Bonifacii Albani Archiepiscopi Spalatensis, olim Salonitani Vicarii Generalis.*

⁷⁰ G. Zonta-Brotto, *op. cit.* (24), 229, br. 724; 234-235, br. 739, 740, 741, 742-744.

⁷¹ ASV, Reg. Suppl. 249, f. 150r-v: 11. prosinca 1429. *Acta Martini P.P. V. (1417-1431) e regestis Vaticanis aliisque fontibus collegit notisque adornavit Aloysius L. Täuatu. Indicem nominum confecti Aloysius Glinka O.F.M. Pontificia Commissio codici iuris canonici orientalis recognoscendo. Fontes Series III Volumen XIX Tomus II. Romae MCMLXXX, br. 467°, 1158.*

tvrdio kako je želio da se svečano nadbiskupsko posvećenje održi u Rimu, no zbog epidemije kuge i nekih drugih razloga koje nije naveo, još uvijek nije posvećen. Nadalje, rok koji mu je papa već jednom produžio, u međuvremenu je istekao. Stoga je, kao još uvijek samo »izabrani« nadbiskup, zatražio novo tromjesečno produženje. U tom bi periodu mogao biti zaređen za svećenika izvan kanonski određenih rokova, *extra tempora*, a zatim posvećen za nadbiskupa. Na ovaj je način ispravio i pogrešan navod iz papine odluke o biskupskome imenovanju, u kojemu stoji kako je već zaređen za svećenika. Papa je osobno odobrio njegovu molbu, određivši, međutim, da se posvećenje ima održati u roku od dva mjeseca. Možda je za svećenika ipak zaređen u Padovi gdje se nalazio na samom početku 1430. godine, kako to pokazuju popisi svjedoka i ispitnih komisija 15. i 19. siječnja, 19. veljače, 2., 13., 15. i 21. ožujka, 6., 7., 8. i 30. travnja, 13. svibnja, 20. i 21. kolovoza, 4. i 9. rujna, te konačno 17. listopada. Ponovno je u Padovi tek 29. siječnja 1432. godine. U registrima Apostolske komore koja vodi evidencije svećeničkih zaređenja, sačuvanima u Vatikanskome tajnom arhivu, nema zapisa o njegovu zaređenju. Ako je u Split uopće stigao, moglo je to biti tek u vrlo kratkom periodu nakon 13. svibnja i prije 20. kolovoza 1430. godine.⁷² Naravno, zbog imenovanja na mjesto splitskoga nadbiskupa morao je ostaviti arhiepizbiterat u padovanskoj katedrali koja je u toj crkvi najviša čast nakon biskupske, s godišnjim prihodom od 80 zlatnih florena. Po pravu generalne rezervacije, papa je tek 4. prosinca 1429. godine na nju providirao magistra filozofije, klerika Augustina Michiela, rođenoga u plemenitoj venecijanskoj obitelji, koji je molbu osobno podnio papi Martinu V.⁷³ Dakle, imenovanje novoga arhiepizbitera na mjesto izabranoga nadbiskupa Zabarelle, uslijedilo je gotovo godinu i pol nakon njegova imenovanja i tjedan dana prije podnošenja molbe za novo produženje roka za nadbiskupsko posvećenje.

Njegov je pravi cilj ipak bila papina Kurija u Rimu. Nesumnjivo ga je ostvario najkasnije tijekom 1430. godine. Iz molbe koja je upućena papi Eugenu IV. 24. svibnja 1433. godine doznajemo kako mu je upravo papa Martin V., imajući na umu njegove potrebe za udobnom rezidencijom, dodijelio *domum patriarchatus Constantinopolitan. iuxta ecclesiam Sancti Andree de Mortariis de Vrbe, in regione Campimarcii*, kojoj je *coniuncta domus que olim fuit hospitale Lombardorum*. Budući da ovaj hospicij već dulje vrijeme ne pruža gostoprimstvo i vjerojatno ga u budućnosti neće pružati hodočasnici i rimskim stanovnicima porijeklom iz Lombardije, nadbiskup Zabarella je zatražio da dvije građevine ujedini u jednu, kako bi nakon toga imao udobnu rezidenciju za sebe i svoje suradnike.⁷⁴ Doista,

⁷² U Splitu su sačuvana dva kamena grba nadbiskupa B. Zabarelle koji potječu sa stare nadbiskupske palače i crkve sv. Mihovila *in ripa maris*. Usp. A. Duplančić, »Kameni ukrasi iz crkve sv. Mihovila *in ripa maris* u Splitu«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42, Split 2011., 126.

⁷³ ASV, Reg. Lat. 289. ff. 14r-15v, i Reg. Suppl. 233, ff. 216v-217r: Rim, 4 prosinca 1429. godine.

⁷⁴ ASV, Reg. Suppl. 286, f. 198v. Iz molbe koju je papi podnio istoga dana doznajemo i imena njegovih suradnika i službenika smještenih u njegovoj rimskoj rezidenciji. Arhiepizbiteri *Benedictus de Pascis* i *Jacobus de Caualleriis de Verona*, arhidakon *Jacobus de Caualleriis* iz Katalonije, kanonik *Baptista Anthonii* iz Padove, te klerici *Franciscus*

vrlo je vjerojatno već početkom tridesetih izbljedio i izgubljeno sjećanje na ovaj hospicij pripadnika lombardske »nacije« u Rimu. Papa je molbu odobrio i zasigurno su radovi na uređenju i povećanju nadbiskupove rezidencije ubrzo započeli. Kada su 29. kolovoza 1471. godine od pape Siksta IV. predstavnici lombardske zajednice u Rimu zatražili dozvolu da osnuju *unum hospitale pauperum sub vocabulo sancti Ambrosii Lombardorum* i osnuju *ibidem unam confraternitatem vel societatem personarum eiusdem nationis utriusque sexus [...]*ad instar aliorum hospitalium diversarum nationum dicte Urbis nisu zatražili crkvu sv. Andrije, nego im je dodijeljena crkva San Nicolò de Toffo u istoj četvrti, koja je također bila ruševna i u njoj se već dugo nisu održavale mise, kako bi u njoj osnovali hospicij koji će se ubuduće zvati *hospitale Sancti Ambrosii Lombardorum*.⁷⁵ Molba koja je papi Martinu V. upućena 30. listopada 1420. godine⁷⁶ daje nam dragocjene detalje o ovoj rezidenciji Angela Correra, latinskoga patrijarha Konstantinopola, kardinala Sv. Marka i pape Grgura XII.,⁷⁷ koji su prethodili Zabarellinim restauratorskim radovima. Podsjetimo, nakon završetka sabora u Konstanzu, te što kraćih, što duljih boravaka u više talijanskih gradova, Martin V. je u Rim stigao tek 29. rujna 1420. godine! Toga je dana patrijarh *Johannes Ruppescissa* (od 13. srpnja 1412. obnašao je službu patrijaha) od pape zatražio da i njegovi nasljednici sa svojim suradnicima mogu mirno nastaviti rezidirati u ovoj rezidenciji, osobito nakon što je i on popravke i restauraciju financirao sredstvima menze konstantinopolske Crkve. Nadalje, detaljno je opisao smještaj građevine (kuća udovice rimskoga građanina Giovannijsa Viuatija Agnese, u rimskoj četvrti *Campo Martio* u blizini hospicija sv. Ambrozija lombardske zajednice u Rimu i crkve sv. Andrije) i okolnosti njene kupnje i restauracije u vrijeme patrijarha Angela Correra, koji je također uložio znatna sredstva.⁷⁸

Nakon više od desetljeća dugog obnašanja službe apostolskoga protonotara, nadbiskup Zabarella primljen je u kolegij papinih referendara.⁷⁹ U njemu je djelo-

Bordallo, Franciscus de Brugnaria, Erlinus Malassis, Johannes Senestel, Symon Nicolai i Johannes Frederici iz biskupija Augsburg, Ceneda, Cuenca, Evreux i Noyon, pratit će ga na putovanju koje uskoro mora poduzeti. U molbi je zatražio da tijekom cijeloga perioda njihova izbjivanja iz Rima i Kurijske mogu ubirati prihode svojih nadarbina. (ASV, Reg. Suppl. 286, f. 199r-v). Četiri godine poslije, 12. kolovoza 1437. godine, *decretorum doctor i acolitus* Svetoga Oca *Benedictus de Pastis de Verona*, iz Bologne je trebao poći na put u Firencu i tamo u kratkom periodu obaviti neki posao za nadbiskupa Zabarellu. (ASV, Reg. Suppl. 339, f. 3r-v).

⁷⁵ ASV, Reg. Vat. 554, f. 81v. A. Esposito, »La comunità dei Lombardi a Roma e le sue istituzioni (secc. XV-XVI)«, u: *Identità e rappresentazione. Le chiese nazionali a Roma*. a cura di Alexander Koller – Susanne Kubersky-Piredda. Roma, Campisano Editore, 2015., 397-406. Sve neodoljivo podsjeća na postupak osnivanja hospicija za hrvatske hodočasnike uz ruševnu crkvu svete Marine u četvrti Campo Marzio, s bratovštinom sv. Jeronima, započeto 21. travnja 1453. godine u vrijeme pontifikata Nikole V.

⁷⁶ ASV, Reg. Suppl. 147, f. 267r-v: Rim, 30. listopada 1420. godine.

⁷⁷ C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. I, 26, 31, 205-206.

⁷⁸ ASV, Reg. Suppl. 147, f. 267r-v: Rim, 30. listopada 1420. godine. Krajem 14. stoljeća prihodi od Menze iznosili su 3450 zlatnih florena. Usp. G. Ortalli, *op. cit.* (2), 585.

⁷⁹ Na saboru u Konstanzu broj referendara ograničen je na šestoricu »excellentes et in iure famosi, integerrimae vitae« koje će izabrati »consilio maioris partis cardinalium et de

vao najprije kao splitski nadbiskup tijekom papina boravka u Rimu do prvih dana lipnja 1434., i u Firenci sve do kraja desetljeća, te kao firentinski nadbiskup sve do svoje smrti »21. prosinca 1445. godine«, kako pretpostavlja Bruno Katterbach,⁸⁰ usko surađujući s doktorima kanonskoga prava s Padovanskoga sveučilišta Blažsko Molinom, Danielom Scotijem i Kristoforom Marcellom.⁸¹ Njihove ćemo aktivnosti gotovo svakodnevno tijekom godina pratiti iza »potpisa« *B. Graden., C. Cervien., Concord.*, u arhivskoj seriji Registara suplika koja samo za ovaj gotovo sedamnaest godina dugi pontifikat obuhvaća 149 svezaka po 300 listova od papira folio-formata. Između brojnih suplika koje je zaprimio i čijem je predstavljanju pred papom nazočio, ističem one iz svibnja, lipnja, srpnja, kolovoza, rujna i listopada 1433. godine (zabilježene u registrima 286, 287, 288, 289, 290), kada je na krunidbi hrvatsko-ugarskoga kralja Sigismunda za rimskoga cara u Rimu, pored onih iz Ugarske, bio nazočan i čitav niz plemića iz Slavonije i drugih hrvatskih krajeva. I dvije suplike koje su tijekom svoga boravka u Firenci 16. listopada 1434. godine papi uputila dvojica zadarskih plemića: Franjo *de Nassis* sa suprugom Priom i Šimun *de Varichassis* sa suprugom Dianom zatražili su dozvolu da izaberu ispovjednika.⁸²

Prva je polovica 1434. godine puna uobičajenih aktivnosti referendara *utriusque signaturae* u raznim rimskim bazilikama; 21. siječnja Apostolskoj je komori uplatio određenu svotu zlatnih florena *pro certis causis secretis*.⁸³ Pobuna rimskih građana od 29. svibnja 1434. godine papu je prisilila na pustolovni bijeg i odlazak u Firencu. S malobrojnim je suradnicima u grad stigao 23. lipnja, uoči blagdana gradskoga zaštitnika sv. Ivana Krstitelja. U nedostatku dokumenata s popisima kurijalnih službenika koji su malo pomalo stizali u Firencu, teško je preciznije rekonstruirati sliku o grupi bliskih suradnika koji se, sve brojniji, okupljaju oko pape. Neke od njih, koji su izabrali kopnene putove prema Firenci, poput apostolskoga tajnika Poggia Bracciolinija, uhvatili su pljačkaši u blizini Narnija, a oslobođen je tek nakon plaćanja otkupnine.⁸⁴ Nisu bolje sreće bili niti oni koji

omni natione« no već za pontifikata Martina V. kolegij je povećan na 75 referendara. Za pontifikata Eugena IV. referendari su okupljeni u samostalnome uredu *Signatura*, prema imenu čina kojim se suplika odobrava. Nadalje, upravo je Eugen IV. referendaru koji je uživao njegovo osobito povjerenje, *referendarius domesticus*, dao prerogativu da odobrava one suplike koje nisu rezervirane isključivo papi. Usp. B. Katterbach, *op. cit.* (29), 21, br. 20.

⁸⁰ *Ibidem*, 21. U desnome gornjem kutu suplike zabilježene u registru nalazi se ime ovoga službenika. Bartolomeovo ćemo ime otkriti i prepoznati po kratici »Spal./Spalt./Spalet./Spalaten.« u registrima od druge do desete godine pontifikata (prvi put u Registru suplika 282, f. 109r-v od 21. siječnja 1433.) odnosno po kratici *Florentin.* od desete do petnaeste godine Eugena pontifikata.

⁸¹ *Ibidem*, 17-18, br. 3 (Scoti); 21, br. 22 (Marcello je postao biskupom Cervie 2. svibnja 1431. godine). C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. II, 126.

⁸² ASV, Reg. Suppl. 299, ff. 218v-219r. Dvojica su Franjinih sinova, Nikola i Jerolim, 2. lipnja 1442. godine svjedočili obrani doktorata iz umijeća Šibenčanina Ambrosija Radoslava Tome Mikitića. G. Zonta-Brotto, *op. cit.* (24), 141, br. 1615.

⁸³ ASV, Cam. Ap., Intr. et Ex. 394, f. 63v.

⁸⁴ Poggio Bracciolini, *De varietate fortunae*, edizione critica con introduzione e commento a cura di Outi Merisalo, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, 1993., 135-136.

su sigurnost potražili na brodovima, riskirajući da ih uhvate pirati oko Korzike.⁸⁵ Prvi se put nakon rimske pobune ime nadbiskupa Zabarelle spominje u buli o imenovanju na mjesto *auditora litterarum contradictarum*⁸⁶ koje mu je ponuđeno 21. lipnja u Pizi! Imenovanje je uslijedilo na papinu vlastitu inicijativu, *in forma motu proprio*. Potaknut vjernošću i višegodišnjim uspješnim obavljanjem svih povjerenih poslova, papa je od srca uvjeren da će i novu službu marljivo i vjerno obavljati! Ispravu je sastavio *abbreviator et scriptor* u Kancelariji Francesco de Meleto de Laude, aktivan u Kuriji u dugom periodu od 1406. do 1440. godine.⁸⁷ Mjesto auditora je ispražnjeno nakon smrti biskupa Fernanda de Palacios iz biskupije Lugo, jedne od sufraganskih biskupija metropolije Santiago de Compostella, koji je imenovan još 28. studenoga 1418. Zanimljivo, novi je biskup Alvaro Petri de Osorio imenovan tek u studenome 1434. godine, a zbog rođenja u nezakonitoj vezi dobio je i dispencijaciju *de defectu natalium*.⁸⁸ Činjenica da je imenovanje na mjesto *auditora litterarum contradictarum* Bartolomeo dobio u Pizi, 21. lipnja 1434. godine, mogao bi biti znak da je bio u uskom krugu najbližih suradnika u papinoj pratnji tijekom bijega iz Rima.⁸⁹ Osim toga, u situaciji kada je gotovo bez Kurije, papi su nužno potrebni dobro obrazovani, stručni i iskusni suradnici kako bi mogao učinkovito djelovati. Vjerojatno je u papinoj pratnji bio nazočan i svečanostima koje su građani Firence priredili u čast zaštitnika grada i planiranoga papina dolaska.⁹⁰

Tijekom ovoga prvoga boravka pape Eugena IV. i njegove Kurije u Firenci, Bartolomeo Zabarella nije bio besposlen. Gotovo je cijelo vrijeme živio i stano-
vao u rezidenciji smještenoj u blizini dominikanskoga samostana Santa Maria

⁸⁵ L. Boschetto, *Società e cultura a Firenze al tempo del Concilio. Eugenio IV tra curialisti mercanti e umanisti (1434-1443)*. [Libri, carte, immagini 4]. Roma, Edizioni di storia e letteratura, 2012., 38.

⁸⁶ ASV, Reg. Vat. 373, f. 55v.

⁸⁷ *Schedario Baumgarten. Descrizione diplomatica di bolle e brevi originali da Innocenzo III a Pio IX.* a cura di Sergio Pagano. Vol. IV: Eugenio IV–Pio IX. An. 1431-1862. Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, 1986., 544.

⁸⁸ C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. I, 314 (Fernando de Palacios); vol. II, 180 (Alvarus Petri de Osorio).

⁸⁹ E. Plebani, »Una fuga programmata. Eugenio IV e Firenze (1433-1434)«, *Archivio Storico Italiano* 170/632 (2012), 285-310; Ista, »La 'fuga' da Roma di Eugenio IV e la Repubblica Romana del 1434: questioni economiche, conflitti politici e crisi conciliare«, u: *Congiure e conflitti. L'affermazione della signoria pontificia su Roma nel Rinascimento: politica, economia e cultura.* a cura di Myriam Chiabò–Maurizio Gargano–Anna Modigliani–Patricia Osmond. [Inedita Saggi], Roma, Roma nel Rinascimento, 2014., 89-108.

⁹⁰ Prema tradiciji se svečana procesija u čast sv. Ivana Krstitelja održavala u predvečerje blagdana (*vigilia*), ali je 1434. godine upravo zbog dolaska pape održana na sam blagdan. O svečanostima u čast gradskoga zaštitnika u ovom periodu: P. Ventrone, »La festa di San Giovanni: costruzione di un'identità civica fra rituale e spettacolo (secoli XIV-XVI)«, *Annali di storia di Firenze*, 2 (2007), 49-76; N. Newbiggin, »Rewriting John the Baptist: Building a history of the Saint Giovanni edific«, *Spunti e ricerche* 22 (2007), 5-27; M. Plaisance, *Florence in the Time of the Medici: Public Celebrations, Politics, and Literature in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Translated and Edited by Nicole Carew-Reid. Essays and studies 14. Toronto, Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2008., 17-40; L. Boschetto, *op. cit.* (84), 33-34.

Novella,⁹¹ koju je dijelio s porečkim biskupom Angelom Cavazzom. U raznim su firentinskim crkvama, kako u svojoj, tako i u rezidenciji kardinala Francesca Condulmera,⁹² sudjelovali u svećeničkim zaređenjima koje organiziraju službe Apostolske komore. Tako je nadbiskup Zabarella 12. rujna 1434.⁹³ podijelio prvu klerikalnu tonzuru Nikoli, sinu papinoga tajnika Antona *de Luschisa*, a potvrđnicu o tome potpisao konkordijski biskup Daniele Scoti. Angelo Cavazza je prvu klerikalnu tonzuru dodijelio 8. veljače 1436. godine *Vluxi de Aleotis de Veneciis, filio quondam domini Graciadei, i Hieronimo de Vico de Veneciis, filio quondam Matheoli scolari Castellanen. diocesis.*⁹⁴ U nedjelju 5. prosinca 1435. godine, u rezidenciji kardinala Francesca Condulmera, nadbiskup Zabarella prvu je ton-

⁹¹ U firentinskome se dominikanskome samostanu Santa Maria Novella smjestio nakon dolaska 26. veljače 1419. do rujna 1420. i papa Martin V. sa svojim najbližim suradnicima. Pred sam su kraj njegova boravka, 1. kolovoza započeli radovi na kupoli firentinske katedralne crkve, Santa Maria del Fiore, a kroničar Pagolo de Petriboni je kratko zabilježio: »Nel detto tempo s'incominciò ad volgieri la chuopola maggiore di Santa Liperata, et ghuida Filippo di ser Brunellescho orafu con iiiiL operarii fatti a mano per l'Arte della lana, et cominciossi sança armadura a falla«. U nedjelju 1. rujna posvetio je crkvu Santa Maria Novella. Svečanosti su započele već u subotu oko petoga noćnoga sata i potrajale sve do podneva. Kardinal Giordano Orsini je s dominikanskim redovnicima koncelebrirao svečanu misu, a na više je stupova u crkvi naslikano raspelo. Papa je svima prisutnima podijelio blagoslov i oprost (indulgenciju) od sedam godina i četrdeset dana. Napustio je grad devet dana poslije, u ponedjeljak 9. rujna u pratnji dvanaestorice kardinala i uglednih firentinskih građana. Pagolo di Matteo Petriboni – Matteo di Borgo Rinaldi, *Priorista (1407-1459) with two appendices (1282-1406)*. Edited with an Introduction by Jacqueline A. Gutwirth. Texts transcribed by Gabriella Battista and Jacqueline A. Gutwirth. Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2001., 131, 133. Restauratorski radovi na prostorima koji će prihvatiti uglednoga gosta započeli su nekoliko mjeseci prije. Nakon četrnaest godina, u istim je prostorima smješten i papa Eugen IV. Početkom 1436. godine redovnici su od njega zatražili sedmogodišnji oprost (indulgenciju) za one koji će posjetiti crkvu i pomoći izgradnju i urešavanje samostanske crkve (*pro fabrica et maxime pro facie principali eiusdem construenda et decenter ornanda*). ASV, Reg. Suppl. 319, f. 286v.

⁹² Kardinal Condulmer je u Firencu stigao tek 23. prosinca i smjestio se u prostorima rezerviranima za generala dominikanskoga reda u samostanu Santa Maria Novella. Naime, on je tijekom rimske pobune zatočen, a oslobođen tek u listopadu nakon ponovnoga osvajanja grada. Izvješće anonimnoga autora o tome kako je, umotan u vreću, uspio pobjeći iz tvrđave zabilježeno je u rukopisu BAV, Urb. lat. 1539, ff. 152r-154v. Usp. A. Olivieri, »Condulmer, Francesco« u: *DBI* 27 (1982), 761-765; C. Bianca, »I cardinali al concilio di Firenze«, u: *Firenze e il Concilio del 1439*. Convegno di Studi, Firenze, 29 novembre – 2 dicembre 1989. a cura di Paolo Viti. Biblioteca Storica Toscana a cura della Deputazione di storia patria per la Toscana XXIX. Firenze, Leo S. Olschki Editore, 1994., vol. I., 162; L. Boschetto, *op. cit.* (84), 46, 102 i bilj. 36.

⁹³ ASV, Cam. Ap., Libri Format. 2, f. 3v. *Secretarius Antonius de Luschi*s od pape je zatražio i dobio dozvolu da izabere ispovjednika u Firenci 23. kolovoza 1434. godine. ASV, Reg. Suppl. 298, ff. 24v-25r. Nikola je 29. veljače 1437. u Bologni zatražio i dobio kanonikat s prebendom u Vicentinskoj biskupiji u posjedu njegova brata Francesca koji boluje od neizlječive tjelesne i mentalne bolesti (*Franciscus de Luschi canonicus Vicentintus etiam ipsius Antonii filius eius frater, quadam graui et ut uerisimiliter creditur incurabili non solum corporis sed et mentis egritudine adeo pressus existat*). ASV, Reg. Lat. 337, ff. 145r-146r.

⁹⁴ ASV, Cam. Ap., Libri Format. 2, f. 14r.: Firenca, 8. veljače 1436. godine.

zuru podijelio Blažu, sinu pokojnoga Marka iz Napulja.⁹⁵ A samo nekoliko dana poslije zabilježena je njegova nazočnost u Trevizu! U subotu 10. prosinca 1435. godine je u krstionici sv. Ivana Krstitelja nazočio krštenju Lucchine, kćeri Galeazza Borromea. Među komovima su bili kardinal Antonio Casini, Niccolò d'Este, Cosimo de' Medici i Bertuccio Contarini. U ovoj su krstionici krštena sva djeca iz Treviza i njegove okolice, a upisnice s podacima o imenu novorođenoga djeteta, njegovim roditeljima i kumovima bilježe se u treviškoj katedrali još od 1398. godine. Zanimljivo je da su jednom krštenju na blagdan Uzvišenja Svetoga Križa u utorak 14. rujna 1434. osobno svjedočili i Cosimo i Lorenzo de' Medici.⁹⁶

* * *

Bartolomeo Zabarella je u Kuriji usko surađivao i zasigurno dobro poznao istaknute humaniste aktivne u raznim kurijalnim uredima. Među mnogima, tu su dobro poznati papini tajnici⁹⁷ Poggio Bracciolini (1380. – 1459.), Biondo Flavio (1392. – 1463.), Cencio dei Rustici (1390. – 1445.), Antonio Loschi (1368. – 1441.) Leon Battista Alberti (1404. – 1472.), Francesco del Legname (o. 1400. – 11. I. 1462.), papin *familiaris continuus commensalis* i kanonik padovanske katedrale,⁹⁸ Hermolao Barbaro stariji (1410. – 1471.), poput njega, s doktoratom *in utroque*.⁹⁹ Djelujući u bliskom kontaktu s papom na sastavljanju bula i

⁹⁵ ASV, Cam. Ap. Libri Format. 2, f. 12r.

⁹⁶ Dragocjeni rukopis *Liber Baptizatorum* čuva se u kaptolskom arhivu treviške katedrale. U njemu su zabilježeni podaci o potomcima svih slojeva treviškoga društva, a bogatije je plemićke obitelji lako prepoznati po broju kumova, osobito uglednih ličnosti, koji su sudjelovali u obredu. L. Pesce, *La Chiesa di Treviso nel primo Quattrocento*. [Italia Sacra. Studi e documenti di storia ecclesiastica 37] Roma, Herder Editrice e Libreria, 1987., 33, bilj. 56; L. Pesce, *op. cit.* (37), 20.

⁹⁷ E. McCahill, »Rewriting Vergil, Rereading Rome: Maffeo Vegio, Poggio Bracciolini, Flavio Biondo, and Early Quattrocento Antiquarianism«, *Memoirs of the American Academy in Rome* 54 (2009), 165-199.

⁹⁸ Iz bogate biografije koju je objavio Alfred A. Strnad (»Dal Legname, Francesco«, u: *DBI* 32 (1986), 92-96) ističem tek nekoliko pojedinosti koje ovoga istaknutoga kurijalnoga premeta vezuju uz osobe čija je crkvena karijera povezana s dalmatinskim biskupijama. A. Strnad je pretpostavio kako je odluku da se posveti duhovnome životu donio tijekom mjeseci provedenih u bolesničkoj postelji u drugoj polovici 1431. godine. Odmah po ozdravljenju, u privatnoj ga je papinoj kapeli, *in capella secreta palatii apostolici sita prope ecclesia Sancti Petri de Vrbe*, rapski biskup Angelo Cavazza zaređio u niže i više crkvene redove. U nedjelju 8. srpnja 1432. postao je akolit i podakon, u nedjelju 14. veljače 1433. đakon, a 7. ožujka zaređen je za svećenika. Potvrdnica o primljenim stupnjevima zaređenja, koju je 7. ožujka 1433. godine potpisao kardinal Francesco Condulmer, zabilježena je u ASV, Cam. Ap., Libri Format. 1, f. 42r. U travnju iste godine dodijeljen mu je *officium scriptoris litterarum penitencie* na koji je podnio odreknuće nakon što je 6. lipnja 1436. godine preuzeo službu *scriptor litterarum apostolicarum* poslije smrti Mihovila iz Pize. Francesco del Legname je nakon smrti nadbiskupa Zabarella bio kandidat za mjesto firentinskoga nadbiskupa, međutim, izabran je dominikanac Angelo Pierozzi. ASV, Reg. Suppl. 291, f. 141r-v: Rim, 3. prosinca 1433.

⁹⁹ Kao klerik padovanske biskupije 3. prosinca 1431. godine zatražio je kanonikat s prebendom u Cividaleu (ASV, Reg. Suppl. 273, f. 119r-v), a 3. prosinca 1434. godine je kao apostolski protonotar na osobnu inicijativu pape Eugena IV. (*in forma motu proprio*) postao nadarbenik priorata Sv. Bartolomeja izvan gradskih zidina u Vincenzi. (ASV, Reg. Suppl. ff. 111v-112r). Na biskupskoj je katedrali u Trevizu 16. listopada 1443. godine naslijedio

pisama, tajnici su uživali njegovo osobito povjerenje i naklonost. S druge strane, među svojim su kolegama neslužbeno imali veliki utjecaj, jer su dobro upućeni u političke odnose s moćnicima i u precizne papine dnevne rasporede aktivnosti. Njihova se imena često susreću u serijama registara zamolbi, pisama kancelarije ili potvrđnica apostolske komore, što ukazuje na zajedničku suradnju na sličnim poslovima koje su obavljali u ovim važnim administrativnim uredima. Možemo s velikom sigurnošću pretpostaviti kako su i u Rimu, Bologni, Firenci ili Ferrari, gdje se Kurija tijekom tridesetih godina premještala, uz međusobno uvažavanje, nastavili svoja studentska prijateljstva. Kao dokaz tome mogao bi poslužiti slučaj spora oko prebende treviškoga priorata s bolnicom Santa Maria di Betlem u posjedu Cristofora Garatona, koji mu je donosio samo poteškoće i velike izdatke. U ožujku 1436. godine je Garatone kratko boravio u Trevizu kako bi susreo neke prokurateure koji će ubrzati rješavanje ovoga spora. Krajem travnja otputovao je u Bolognu gdje je papa tek nešto ranije¹⁰⁰ premjestio svoju rezidenciju zahvaljujući energičnoj i represivnoj aktivnosti upravitelja za Bolognu Daniela Scotija.¹⁰¹ Nakon susreta i pregovora u Kuriji, 25. listopada je sudski spor povjeren nadbiskupu Zabarelli, koji je od pape dobio upozorenje i savjet da, u slučaju bilo kakvih sumnji, pri donošenju odluke bude naklonjen u korist kanonika Garatona.¹⁰²

* * *

Kao splitski nadbiskup, Bartolomeo Zabarella je u srijedu, 8. siječnja 1438. godine, sudjelovao u radu prvoga zasjedanja Sabora u Ferrari koje je, pod predsjedanjem kardinala rimske naslovne bazilike sv. Križa u Jeruzalemu, bolonjskoga biskupa Nikole Albergatija, održano u katedralnoj crkvi. Bilježnici su zabilježili njegovu nazočnost i u četvrtak 9. siječnja u svečanoj auli palače u kojoj je odsjeo papin legat, te na zasjedanju održanom u utorak 11. veljače 1438. pod predsjedanjem kardinala Giordana Orsinija.¹⁰³

Ludovika Barba (Reg. Lat. 398, f. 231v). Usp. L. Pesce, *op. cit.* (95), 603-604; E. Bigi, »Barbaro, Ermolao«, u: *DBI* 6 (1964), 95-96.

¹⁰⁰ Papa je Firencu napustio u srijedu 18. travnja. U svakom slučaju to ne znači da je i cijeli papinski dvor sa svim službenicima istovremeno napustio grad. Potpuno je isključeno da se organizam takvih razmjera kao što je papinska kurija može premjestiti brzo i kompaktno. Tako je, na primjer, Leon Battista Alberti svoj odlazak iz Firence odložio za kolovoz 1436. godine. Treba imati na umu kako je posljednji kamen Brunelleschijeve kupole svečano položen 30. kolovoza, čemu je on svakako želio nazočiti. Odluka se vjerojatno može povezati i s brojnim poticajima koje je Firenca obilno nudila ovome poznatome autoru u najkreativnijem životnom razdoblju. L. Boschetto, *op. cit.* (84), 139-140.

¹⁰¹ Bula o imenovanju od 5. listopada 1435. godine sačuvana je u: ASV, Arm. XLIX, 5, ff. 412v-414r.

¹⁰² L. Pesce, »Cristoforo Garatone«, 23-93, 38, bilj. 79, 82. (L. Pesce navodi kao izvor ASV, Reg. Lat. 367, f. 30v; međutim isprave ovdje nema, kao niti u Reg. Lat. 337, u kojem su registrirane isprave iz 1436. godine. U Reg. Lat. 337, ff. 301r-302r zabilježena je isprava o imenovanju Cristofora Garatona biskupom u Koronu, nakon smrti biskupa Jakova izvan Rimske kurije. Bologna, 28. ožujka 1437.). L. Pesce, *op. cit.* (37), 70-74. Crkvi S. Maria di Betlem priključen je hospicij za smještaj bolesnih hodočasnika na putu prema Svetoj Zemlji. Oko 1440. godine već je prilično zapušten i imao samo dva kreveta. D. M. D'Andrea, *op. cit.* (39), 79.

¹⁰³ *Acta Camerae Apostolicae et Civitatum Venetiarum, Ferrariae, Florentiae, Ianuae de Concilio Florentino*. Edidit Georgius Formann, S.I., Volumen III – Fasciculus II. Fra-

Godina održavanja sabora u Firenci o ujedinjenju Istočne i Zapadne crkve te kardinalske promocije kojom je papa Eugen IV. 18. prosinca objavio imenovanja čak šesnaestorice novih kardinala, bila je izrazito radna i uspješna za nadbiskupa Zabarellu. U vatikanskim ga izvorima pratimo već 29. travnja 1439. godine, kada mu je papa povjerio nalog da nakon smrti opata Bertranda, zajedno s prepozitom crkve francuskoga Arrasa u posjed konventualnoga priorata *Lehuno in Sanguinetero* u biskupiji Amiens, uvede voditelja apostolske kancelarije¹⁰⁴ biskupa Jeana Le Jeunea (*Johannes Juvenis*), koji će 18. prosinca 1439. postati kardinalom!¹⁰⁵

U ponedjeljak 6. srpnja 1439. godine u firentinskoj su se katedrali Santa Maria del Fiore okupili papa Eugen IV. i car Ivan Paleolog, brojni kardinali, nadbiskupi, biskupi, kurijalni službenici i prelati u njihovoj pratnji. Tijekom svečane mise pročitana je dekret o ujedinjenju Zapadne i Istočne crkve *Laetentur coeli et exultet terra*. Među sudionicima ovoga povijesnoga događaja bili su i mletački podanici, bliski papini suradnici koji su u nekom trenutku svoji kurijalnih karijera bili i biskupi u dalmatinskim biskupijama. Njihove ćemo potpise naći i na dekretu o ujedinjenju u novim funkcijama: Daniel Scoti kao biskup Konkordije, Blaž Molino kao jeruzalemski patrijarh, Angelo Cavazza kao porečki, a Petar Leono kao osorski biskup. Autograf splitskoga nadbiskupa Zabarelle u prvom je lijevom stupcu: *Ego B. Archiepiscopus Spalat. subscripsi*.¹⁰⁶

Dana 14. listopada 1439. godine uslijedilo je imenovanje apostolskim nuncijem u Francuskoj.¹⁰⁷ U dokumentaciji koja sadrži ovlasti apostolskoga nuncija nalazimo i pismo kardinala Francesca Condulmera od 20. listopada s dozvolom da može preuzeti novac od sakupljača i podsakupljača angažiranih u Francuskoj Kraljevstvu na prikupljanju dugova za Apostolsku komoru.¹⁰⁸ Sakupljeni mu je novac trebao poslužiti za osobne troškove te plaćanje potreba njegova ureda. U Apostolskoj su komori zabilježene i isplate od 13. i od 21. listopada koje su zasigurno povezane s njegovim polaskom u Francusku.¹⁰⁹ Međutim, na put nije pošao ni 15. prosinca, jer je toga dana dobio i upute i ovlasti za obavljanje legacije u Engleskoj,¹¹⁰ niti 18. prosinca kada je stiglo imenovanje na mjesto firentinskoga

gmenta protocolli, diaria privata, sermones. [Concilium Florentinum. Documenta et Scriptores. Editum consilio et impensis Pontificii Instituti Orientalium Studiorum. Series A.] Roma, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1951., 3-24, dok. 1-10.

¹⁰⁴ ASV, Reg. Lat. 367, ff. 100r-101r.

¹⁰⁵ C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. II, 8, br. 16, 86 (Amiens), 196 (Terrouane).

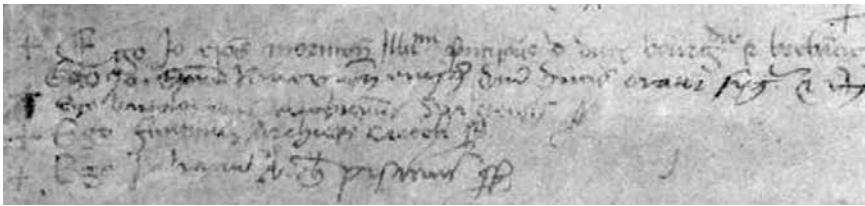
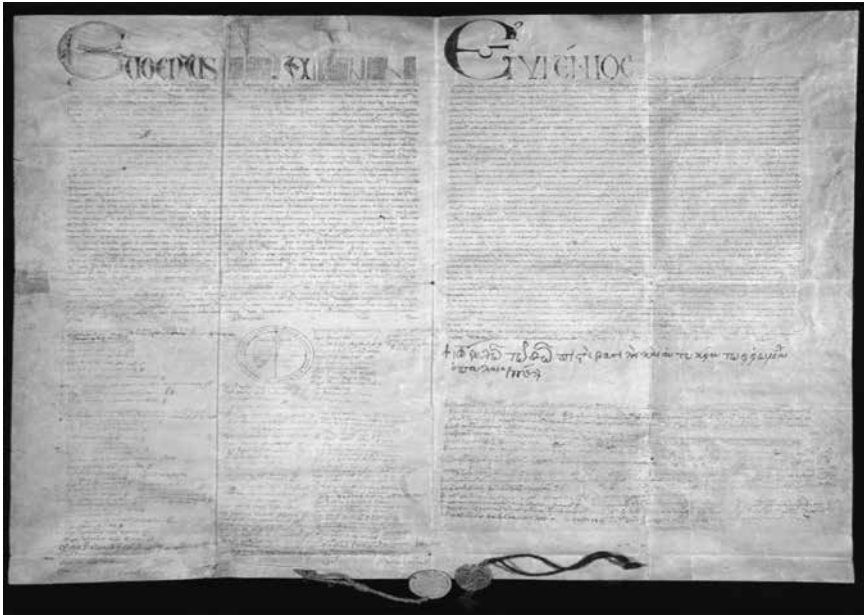
¹⁰⁶ ASV, AA. Arm. I-XVIII. n. 397, i AA. Arm. I-XVIII, n. 398 I Sigilli d'oro dell' Archivio segreto vaticano, a cura di Aldo Martini con una nota storica di Mons. Martino Giusti. Prefazione di Alessandro Pratesi. [Milano], Franco Maria Ricci, 1984, SO 23; A Mercati, »Il decreto d'unione del 6 luglio 1439 nell' Archivio Segreto Vaticano«, *Orientalia Christiana Periodica* 11 (1945), 5-44.

¹⁰⁷ ASV, Reg. Vat. 365, ff. 203r-v, 203v-204r, 204r-v; ASV, Reg. Vat. 375, ff. 104v-105r: A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita. Tom. I. Ab Innocentio papa III usque ad Paulum papam III, 1198-1549*. Romae Typis Vaticanis 1863, 377, br. 542, i Reg. Vat. 375, ff. 105v-106r.

¹⁰⁸ ASV, Cam. Ap., Div. Cam. 20, f. 104v: Firenca, 20. listopada 1439. godine.

¹⁰⁹ ASV, Cam. Ap., Intr. et Ex. 404, ff. 113v, 114v.

¹¹⁰ ASV, Reg. Vat. 375. f. 117r. A. Theiner, *op. cit.* (107), br. 543. str. 377-378.

Dekret o jedinstvu Zapadne i Istočne Crkve, *Bolla Laetentur Coeli*, 1438.
Autograf splitskog nadbiskupa B. Zabarelle u trećem redu prvoga lijevoga stupca
(Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenca)

nadbiskupa.¹¹¹ Naime, na tajnome je konsistoriju kardinal Angelotto Fusco (San Marco) u nazočnosti osmorice kardinala podnio izvješće o premještanju splitskoga nadbiskupa Bartolomea u Firencu, nakon što je njen nadbiskup Ludovico Trevisan premješten u Aquileju. Na istome je konsistoriju novim splitskim nadbiskupom postao mletački patricij Jacopino Badoer, Baduario (o. 1390. – 1451.),¹¹²

¹¹¹ ASV, Reg. Lat. 365, ff. 308v-310r: Firenca, 18. prosinca 1439.

¹¹² ASV, Reg. Lat. 365, ff. 241v-243r: Firenca, 18. prosinca 1439. Šest mjeseci poslije (6. lipnja 1440.) dobio je i *litterae passus*: ASV, Reg. Vat. 375, f. 157v, i brojne ovlasti ASV, Reg. Vat. 375, ff. 155r-156r, 156v-157r. G. Cracco, »Badoer Iacopino«, u: *DBI* 5 (1963), 120-121. Vrlo mlad se odlučio za crkvenu karijeru, a 1409. godine nalazimo ga u Padovi kao *studens in iure canonico*. Kanonikat s prebendom padovanske katedrale, koji mu je Senat poništio 1424. godine s obrazloženjem da je stečen na neregularan način, dobio je tek 5 godina poslije. U splitsko je nadbiskupsko sjedište stigao 1441. godine i odmah se pobrinuo za povećanje prihoda nadbiskupske menze koja je tijekom prve polovice stoljeća osiromašena u raznim pljačkama (desetine od Klisa i Cetine koje je već otprije uzurpirao kralj Sigismund, vratio je ban Petar Talovac). Kako bi se poboljšalo materijalno stanje

Zidni oslik s portretima nadbiskupa: Ludovico Trevisan Scarampi (1435. – 1439.) i Bartolomeo Zabarella (1439. – 1445.), Nadbiskupska palača u Firenci

arhiprezbiter crkve sv. Stjepana u Veroni i podđakon Apostolske Stolice. Svoje je obveze prema Komori počeo izvršavati istoga dana,¹¹³ a novu je uplatu ostvario

klera, od vlade je postigao ukidanje odluka kojima su zabranjeni legati nepokretne imovine crkvenim institucijama. U katedralnoj je crkvi sv. Dujma dao sagraditi novu kapelu s oltarom posvećenom sv. Anastaziju.

¹¹³ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 66, f. 73v. J. Barbariċ, *op. cit.* (47), 380, br. 696.

Pečat B. Zabarelle kao nadbiskupa Firence (od 18. prosinca 1439. do smrti 1445. g.),
British Museum, London

i 30. siječnja sljedeće godine.¹¹⁴ Poput svoga prethodnika, i on je obećao uplatu pristojbi u iznosu od 200 zlatnih florena u dva šestomjesečna obroka.¹¹⁵

Izabrani se firentinski nadbiskup Zabarella 27. siječnja sljedeće godine u Apostolskoj komori obvezao uplatiti pristojbe u iznosu od 1500 florena, određene za firentinsku katedru.¹¹⁶ Kao firentinski nadbiskup i apostolski nuncij s ovlastima papinoga legata *de latere* u francuskome je Béziersu (Biterensis diocesis) 25. kolovoza 1440. godine izdao potvrđnicu da je od Pierra Negranda preuzeo svotu od 200 zlatnih florena na ime pristojbe za prvu godinu posjedovanja nakon izbora, *annata*, za priorat zborne crkve svetog Ivana izvan gradskih zidina gradića La Rochelle u biskupiji Saintes. Ispravu je napisao nadbiskupov tajnik i bilježnik u njegovoj pratnji, a zapečaćena je nadbiskupovim splitskim pečatom.¹¹⁷

¹¹⁴ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 64. f. 319r. J. Barbarić, *op. cit.* (47), 366, br. 662.

¹¹⁵ Već je 5. veljače uplatio 100 zlatnih florena. ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 69. f. 74r.; J. Barbarić, *op. cit.* (47), 392, n. 723.

¹¹⁶ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 64, f. 319r; 66, f. 73v; J. Barbarić, *op. cit.* (47), 366, 379, br. 661, 695.

¹¹⁷ ASV, Arm. XXXIII, 24, f. 3r-4v: »Bartholomeus de Zabarellis vtriusque iuris doctor Dei et apostolice sedis gratia archiepiscopus Florentin. sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Eugenii, diuina prouidentia pape quarti in Regno Francie etc. cum potestate legati de latere nuncius apostolicus [...] In cuius rei fidem presentes litteras per secretarium et notarium nostrum subscriptas fieri nostrique pontificalis, quo tempore quo ecclesie Spa-

Tijekom prosinca 1443. godine u Firenci se šušalo i o njegovoj kardinalskoj promociji koja se, međutim, nije ostvarila.¹¹⁸ Daniele Farlati navodi kako ga je papa, zadovoljan uspješno obavljenom misijom 1444. godine ponovno pozvao u kuriju. Na putu prema Rimu je u mjestu Sutri kod Viterba teško obolio, a predosjećajući skorou smrt, osam je dana ranije kod lokalnoga javnoga bilježnika Amadea (*Amadeus*) sastavio oporuku i 13. kolovoza 1445. godine preminuo.¹¹⁹ Tajnik pape Eugena IV. Poggio Bracciolini je 19. listopada 1445. godine sastavio pismo upućeno pedesetčetverogodišnjemu doktoru kanonskoga prava Alfonsu Gundisalvu, s odlukom o imenovanju kanonikom crkve Bl. Marije de Valleleti u Palenciji. Između ostaloga, spomenuo je i sudski spor koji je u Kuriji protiv dvojice klerika vodio zbog crkve sv. Križa u Maioritu kod Toleda. Presudu protiv njega svojevremeno je donio, sada već pokojni, splitski, odnosno firentinski nadbiskup Bartolomeo Zabarella, a zabilježio apostolski protonotar biskup Brescine Petar de Monte († 12. I. 1457.).¹²⁰ I papin je tajnik Bartolomeo Roverella (1406. – 1476.)¹²¹ uključen u sastavljanje isprave sa spomenom pokojnoga nadbiskupa Zabarelle. On je 8. studenoga sastavio ispravu o imenovanju Zabarellina nasljednika u kolegiju *auditora litterarum contradictarum*, Marina de Ursinis, koji je na mjesto biskupa u Tarantu izabran krajem srpnja.

Nasljednik nadbiskupa Zabarelle na firentinskoj katedri, dominikanac Angelo Pierozzi (umro 2. svibnja 1459., a kanoniziran 1523. godine), izabran je 10. siječnja 1446. godine, a uskoro je u Apostolskoj komori obećao uplatu svojih pristojbi prema Komori i kardinalskome zboru. U četvrtak 3. ožujka 1446. koronski je biskup Cristoforo Garatone sastavio ispravu s dozvolom da ga za nadbiskupa mogu posvetiti dvojica ili trojica katoličkih svećenika.¹²²

Daniele Farlati prenosi od svojih suvremenika podatak kako je u Sutriju nadbiskup sastavio oporuku kod lokalnoga bilježnika. Pismo pape Nikole V. (Tommaso Parentucelli) od 4. kolovoza 1447. godine, naslovljeno na rođaka pokojnoga nadbiskupa Aleducia Zabarellu, otkriva kako je, sudeći prema jednoj oporučnoj odredbi, nadbiskup namjeravao u Padovi osnovati kolegij za smještaj dječaka, *gramaticae studentibus* i osigurati plaću za jednoga učitelja. Međutim, nakon njegove smrti otkriveno je kako mu knjige koje su trebale poslužiti ovoj plemenitoj nakani nisu pripadale, pa je odredba poništena, a knjige su ipak prodane. Pismo je bilo zabilježeno u Lateranskom registru prve godine njegova pontifikata, koji se još krajem 18. stoljeća čuvao u Vatikanskome tajnom arhivu. Prikupljajući

laten. presidebamus, vtebamur, sigilli iussimus et fecimus appensione communiri. Datum Bitreris, sub anno a natiuitate domini MCCCCXL die vero vicesimaquinta mensis augusti pontificatus etc. anno decimo«.

¹¹⁸ R. Bizzocchi, *Chiesa e potere nella Toscana del Quattrocento*. Bologna, Il Mulino, 1987., 208-209.

¹¹⁹ D. Farlati, *op. cit.* (21), str. 381.

¹²⁰ ASV, Reg. Vat. 379, ff. 93v-94v. C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. II, 111.

¹²¹ E. Traniello, »Roverella, Bartolomeo«, u: *DBI* 88 (2017), 856-858. Nadgrobni spomenik u rimskoj bazilici sv. Klementa izradio je Trogirani Ivan Duknović (*Johannes Dalmata*). ASV, Reg. Vat. 383, f. 31r: Rim, 8. studenoga 1445.: ... *cum itaque officium auditoratus litterarum contradictarum quod bone memorie Bartholomeus archiepiscopus Florentin.*

¹²² ASV, Reg. Lat. 421, f. 32r-v; C. Eubel, *op. cit.* (19), vol. II, 138.

podatke za svoje djelo o povijesti latinskoga kršćanstva, upravitelj Vatikanskoga tajnoga arhiva Giuseppe Garampi sastavio je regist ove isprave, danas jedine potvrde o njezinu sadržaju, jer je svezak izgubljen.¹²³

* * *

Na kraju, treba se zapitati koliko je splitski nadbiskup Zabarella poznao prilike u svojoj nadbiskupiji. Dvije neobjavljene suplike koje su zbog nekih osobitih razloga dospjele do Kurije, donose dvije zanimljive slike o prilikama u Splitu u vrijeme njegove uprave. Prva ukazuje na lošu odluku njegova vikara u duhovnim poslovima u nadbiskupiji, kojemu je generalni zaštitnik Dominikanskoga reda i papin *penitentiarius maior* kardinal Giordano Orsini povjerio rješavanje spora između mletačkoga građanina Marka *Frigeriisa* s jedne strane te opatice Klare i njenih sestara redovnica splitskoga samostana klarisa. (Ne)primjereno stroga kazna u lokalnoj nadbiskupskoj sudnici u korist tužitelja, koju je izrekao vikar Calura Zabarella, povod je ionako siromašnim redovnicama (koje tvrde da je optužba lažna), da pravdu u zakonskim rokovima potraže na sudovima Svete Stolice.¹²⁴ U strahu da bi slučaj mogao biti zataškan, zatražile su da se prizivno saslušanje povjeri *alicui probo viro in illis partibus* koji bi donio pravednu presudu, a papa je njihovoj molbi udovoljio. Je li nadbiskup mogao predvidjeti ovakav razvoj događaja kada je zajedno s kardinalom Orsinijem odlučio povjeriti slučaj svome vikaru?

Drugu je molbu papi Eugenu IV. nadbiskup Zabarella podnio osobno u Bologni 5. svibnja 1436. godine, u predvečerje blagdana splitskoga zaštitnika sv. Dujma.¹²⁵ Od velikoga je značaja činjenica kako je on sam ovu molbu zaprimio, bio osobno prisutan kada ju je Cristoforo Marcello, od 21. studenoga 1435. godine biskup Riminija,¹²⁶ predstavio papi i dobio njegov pristanak, te na kraju, sam pratio njezin put kroz labirint kurijalnih ureda do sastavljanja konačne isprave! Što je to nadbiskup zatražio? Nešto posve uobičajeno! Naime, splitska katedralna crkva posvećena svetom Dujmu treba velike popravke u građevinskoj strukturi i obnovu liturgijske opreme. Budući da crkvu posjećuje velik broj vjernika iz grada i njegove okolice, nadbiskup je zatražio sedmogodišnji oprost grijeha, *indulgentia*, za sve koji će je posjetiti i ispovjediti se na blagdan Sv. Dujma te ponuditi pomoć za obnovu liturgijske opreme i građevinske popravke, kako bi se crkva sačuvala za buduća pokoljenja. No, ono što nije uobičajeno jest da nadbiskup, koji gotovo nikada u njoj nije rezidirao, odlično poznaje stoljetnu tradiciju Splitske crkve! Prema njoj, u splitskoj katedrali počiva dragocjeno tijelo učenika apostola Petra, salonitanskoga mučenika Dujma, a Splitska je crkva u svim svojim pravima, jurisdikciji, časti i znakovlju nasljednica metropolitanske Salonitanske crkve. Sve su to argumenti ranosrednjovjekovnoga Splita za postizanje metropolitanskih prava, koje nalazimo u djelima Tome Arhidakona i Mihe Madijeva. Ne znamo tko je nadbiskupu Zabarelli u Bolognu donio tekst ove molbe, ili ga obavijestio

¹²³ ASV, Schedario Garampi, Indice 492, f. 15r.

¹²⁴ ASV, Reg. Suppl. 300, f. 291r-v: Firenca, 23. prosinca 1434. godine.

¹²⁵ ASV, Reg. Suppl. 322, ff. 143v-144r: Bologna, 5. svibnja 1436.

¹²⁶ B. Katterbach, *op. cit.* (29), 16, br. 2.

Grb splitskog nadbiskupa B. Zabarella sa stare Nadbiskupske palače (Muzej grada Splita)

o potrebama za liturgijskom opremom odnosno o građevinskim radovima koji su poduzeti u katedrali. Lako je moguće da je to bio zadarski nadbiskup Lorenzo Venier, koji je početkom 1427. godine bio kandidat mletačkoga Senata za splitskoga nadbiskupa. On je dobar dio 1436. godine proveo u Firenci i Bologni, o čemu svjedoče indulgencije koje je zatražio i dobio za sebe, svoju obitelj i prijatelje, te osobito dvije vezane za zadarsku katedralu čija je građevinska struktura zahtijevala znatne popravke, za koje, međutim, njena operarija nije mogla osigurati dovoljna sredstva.¹²⁷

Jednako tako, moguće je da se na put u Bolognu odlučio i netko od splitskih plemića. Možda je nadbiskup Zabarella inspiraciju za ovu molbu našao i u velikoj svečanosti posvećenja firentinske katedrale Santa Maria del Fiore, kojoj je najvjerojatnije nazočio samo šest tjedana ranije, 25. ožujka, na blagdan Navještenja. Te je prijestupne godine ovaj blagdan padao u nedjelju, a po firentinskom je kalendaru bio i prvi dan Nove godine!¹²⁸ Kako je uobičajeno, tom je prigodom

¹²⁷ ASV, Reg. Suppl. 324, ff. 267v-268r: Bologna, 17. srpnja 1436.; Reg. Suppl. 325, f. 130r: Bologna, 30. srpnja 1436. te Reg. Suppl. 326, f. 14r : Bologna, 28. kolovoza 1436.

¹²⁸ L. Boschetto, *op. cit.* (84), 132, 138, bilj. 142, 143. Firentinski su kroničari vrlo detaljno opisali faze obreda. U svečanosti povorci zabilježeni predstavnici važnijih firentinskih magistratura, strani poslanici, ugledni pravnici i profesori, prelati, biskupi i nadbiskupi, kardinali i papa. Misu je predvodio kardinal Angelotto Fusco, papa je posvetio glavni oltar, a kardinal Giordano Orsini ostatak unutrašnjosti crkve i njene vanjske zidove. Poznat kao *cardinale de Ursinis*, predstojnik sudišta Svete Penitencijerije bio je jedan od najutjecajnijih članova Kurijske, s rimskom rezidencijom u blizini Castela Sant' Angelo, u četvrti Ponte koju naseljavaju brojne toskanske (Firenca i Siena) obitelji, ali i obitelji iz Dalmacije i Slavonije. Prisiljen na bijeg iz Rima, u lipnju 1434. krenuo je s kardinalom Lucidom Contijem. Kao zaštitnik reda Servita, kardinal Conti se, jednako kao i tijekom boravka

od crkvenih vlasti zatražen oprost kako bi se za budućnost sačuvala uspomena na ovaj događaj. Papa je tijekom mise koju je predvodio kardinal Angelotto Fusco odobrio »veliki sedmogodišnji oprost«.¹²⁹ Osim toga, u predvečerje¹³⁰ svečanoga posvećenja firentinske katedrale, po nalogu kardinala Francesca Condulmera, u crkvi sv. Pavla održan je obred zaređenja koji je vodio rapski biskup Ivan de Dominis. Tijekom obreda, 85 je kandidata primilo znakovlje prve tonzure, akolita, subdakona, đakona, a 27 kandidata je zaređeno u svećenike. Među njima je bio i Nikola Kristoforov iz Trogira.¹³¹ S njima su u Firenci zasigurno bili i njihovi prijatelji, rodbina, i drugi vjernici. Nesumnjivo je, također, da je ovaj oprost trebao podsjetiti vjernike splitske nadbiskupije na nekoliko važnih obljetnica. Deset je godina prošlo od smrti nadbiskupa Petra Diškovića (umro 30. prosinca 1426.), a dvadeset od inicijative nadbiskupa Dujma de Judicibusa o obnovi katedrale. Naime, on je 26. lipnja 1416. godine stvorio financijske preduvjete za pokretanje radova na učvršćenju i obnovi trošnoga prizemnoga dijela katedrale, imenovanjem splitskoga plemića ser Nikole Tverdoya operarijem i nadzornikom zvonika crkve sv. Dujma i njegove gradnje. Obnovu trošnoga zvonika novčano su zasigurno pomogle i obitelji Judicibus i Cipriani, čiji su grbovi koje nose anđeli štitonoše, ugrađeni na sjevernoj odnosno južnoj strani zvonika. Zajedno sa svojom radionicom, u brojnim je radovima na obnovi zvonika i na kapeli sv. Dujma sudjelovao lombardski majstor Bonino Jakovljević iz Milana.¹³² Osim toga, prošlo je deset godina kako je nadbiskup Dišković, naručitelj kapele svetoga Dujma, koju je u splitskoj katedrali izradio majstor Bonino, 19. lipnja 1426. godine primio nalog pape Martina V. Naime, potaknut molbom Splićana koji su mu se nešto ranije obratili, papa je zatražio nadbiskupovo mišljenje o nakani građana da im se, zbog javnih poslova koji ometaju obavljanje Božje službe i starosti same crkve, dozvoli rušenje crkve sv. Lovre na glavnome gradskome trgu, i podizanje druge, posvećene istome titularu, na nekom prikladnijem mjestu unutar gradskih zidina koju će obdariti brojnim i dragocjenim darovima. Jasno je da su u pitanju bili potpuno drugi motivi! Pravi je razlog bio gradnja kneževa dvora zapadno od gradske lože za koji je trebalo stvoriti prostora na elitnoj lokaciji makar i po cijenu rušenja prastare crkve po kojoj je splitska »pjaca« dobila ime. Papa je zatražio

pape Martina V., u Firenci smjestio u njihovu samostanu. Kardinal Orsini je, naprotiv, gostoprinstvo potražio i našao u palači u Širokoj ulici (Via Larga), domu obitelji de' Medici, koju je Cosimo naslijedio od oca Giovannija. Kardinal je u njoj nastavio stanovati i nakon povratka iz progonstva braće de' Medici u Veneciju, u listopadu 1434. godine. Dokaz je to bliskih veza koje je s ovom moćnom firentinskom obitelji održavao još od prvoga dolaska u pratnji pape Martina V. Usp. L. Boschetto, *op. cit.* (84), 52-53.

¹²⁹ L. Boschetto, *op. cit.* (84), 137-138.

¹³⁰ Korizmena subota, u crkvi se pjeva antifona Sitientes, Isaia 55, 1-11.

¹³¹ ASV, Cam. Ap., Libri Format. 2, ff. 26v-27v. Nikola Kristoforov uskoro je postao kanonikom trogirске katedrale sv. Lovre, a nakon smrti arhidakona Luke Helie, vjerojatno u kolovozu 1439. godine, ponuđeno mu je njegovo mjesto. Nikola papinsku proviziju nije prihvatio pa je 10. veljače 1440. imenovan Luka Škobalić, kojega je zastupao porečki biskup Angelo Cavazza, dva mjeseca poslije postavljen za trogirskoga biskupa. Trogir, Kaptolski arhiv, pergamene br. 169, 170.

¹³² P. Marković, *op. cit.* (49), 204, 210.

da se relikvije svetaca i tijela pokojnika koje će ekshumirati tijekom rušenja stare, moraju vratiti u posvećenu novoizgrađenu crkvu, a rektor stare bit će premješten u novu crkvu.¹³³ Moguće je, dakle, da se naglašena uloga svetoga Dujma, staroga, tradicionalnoga zaštitnika grada i njegove katedrale, te višestoljetna tradicija o važnosti metropolije koja jurisdikciju povlači još od ranokršćanske Salone, želi suprotstaviti novome, gotovo nametnutome, kultu velikoga apostolskoga zaštitnika: svetoga Marka i Mletačke Republike, gospodarice Jadranskoga mora, koja je upravu gradom preuzela 1420. godine. U svakom slučaju, veliki je sedmogodišnji oprost što ga je nadbiskupu Zabarelli, njegovoj splitskoj katedrali i svim vjernicima u Nadbiskupiji dodijelio papa Eugen IV. (porijeklom iz Venecije) bio još jedan razlog koji je u splitsku katedralnu crkvu privlačio hodočasnike i vjernike iz neposredne okolice i drugih dalmatinskih gradova.

¹³³ ASV, Reg. Lat. 263. f. 235r-v.

ARCHBISHOP BARTHOLOMEO ZABARELLA (1400-1445):
Ecclesiastical Career Between Padua, Rome, Split and Florence

Jadranka Neralić

Biography of Bartholomeo Zabarella (1400-1445) is similar to the biographies of many young men, offsprings of influential Paduan families in the early decades of the fifteenth century. He was a nephew to Francesco Zabarella, one of the most famous professors of canon law at the University of Padua, well trained diplomat in the service of the Carrara family, and the cardinal of the Holy See. His career path was therefore well programmed: with the *doctor in utroque* degree he embraced the ecclesiastical career within the Curia of Martin V (Colonna) and Eugenius IV (Condulmer). Starting from the office of apostolic protonotary in 1418, in the late twenties, at the age of 28, he was appointed archbishop of Split. However, he continued to reside in the Roman residence of the Patriarch of Constantinople and pope Gregory XII, Angelo Correr. By the end of 1432 he was assumed to the college of *referendarii utriusque signaturae*, and on 21 June 1434 he became *auditor litterarum contradictarum* which made him work in close contact with the cardinals Francesco Condulmer and Giordano Orsini, patriarch of Grado Biagio Molino, bishop of Cervia/Rimini Cristoforo Marcello, bishop of Concordia Daniele Scoti, bishop of Poreč and Trogir Angelo Cavazza, and the pope himself, both in Rome and in Florence during the 1430s. In the course of his busy curial career he witnessed important historical events such as the consecration of the Florentine cathedral Santa Maria del Fiore on 25 March 1436, or the Union of Latin and Greek Churches on 6 July 1439 in Florence. Bartholomeo's fidelity to the pope in the most difficult period of his pontificate, was rewarded with the appointment to the archbishopric of Florence at the end of 1439, followed by that of apostolic legate to France and England. Both of these offices would have led him to the cardinalate, had he not died in Sutri on 13 August 1445. He certainly showed considerable ability as he shrewdly balanced within two important, complex and complicated networks that animated his affairs. One was the University of Padua, led by teachers and students: a degree in canon and both laws could launch them to the successful Curial career. The other network was the Roman Curia, delineated by the relationships internal to the Church hierarchy and personal favouritism.